

ORMOS MÁRIA

A belgrádi katonai konvencióról

1918. november 13-án Belgrádban az antant hatalmak részéről a Francia Keleti Hadsereg parancsnoka, Henrys tábornok és a szerb hadsereg főparancsnoka, Mišić vajda, katonai konvenciót írt alá a magyar kormány képviselőjével, Linder Bélával a háborút lezáró fegyverszüneti szerződés „alkalmazásáról”.¹ Mivel a konvenció leírta a magyar határon belül húzódó demarkációs vonalat, amelyre a magyar fegyveres erőket vissza kellett vonni, holott a november 3-án kötött padovai egyezmény ilyet nem tartalmazott,² a politikai közvéleményt és a történetírást azóta is foglalkoztatta és foglalkoztatja az a probléma, hogy vajon milyen indítékok játszottak szerepet a konvenció magyar aláírásában. A kérdés annál inkább figyelmet érdemelt, mivel a kormány formailag érvényes fegyverszünet birtokában volt.

Mindössze két hétnek kellett viszont eltelnie ahhoz, hogy világossá váljék: a konvenció nem felel meg a francia érdekeknek. Előtérbe került tehát egy másik probléma is. Miért kötött vajon az antant — közelebbről a francia kormány — egy ilyen, további eljárásai szempontjából hibásnak, sőt károsnak bizonyuló szerződést?

Ezúttal a magyar kormány szempontjaival nem kívánok foglalkozni, a történészek e szempontokat lényegében véve már tisztázták. Bőségesen elegendő okot találtak arra, hogy Károlyi lépését a francia hadsereg képviselőjével való kontaktusteremtésre, saját kormányának valamelyes külpolitikai elismertetésére, ezáltal belső bázisának megszilárdítására, s végül, de nem utolsósorban a várható megszállás formájának befolyásolására indokoltnak láthassuk.³ A feltárt szempontok alapján ma már nem érdemelnek figyelmet a

¹A katonai konvenció szövegét ld.: Documents concernant l'exécution de l'Armistice en Hongrie (novembre 1918 – mars 1919), Bp. 1919, *H. W. V. Temperley: A History of the Peace Conference of Paris, London 1920–1924*, vol. IV. 351–352, újabban közli: *Général Jean Bernachot: Les Armées Françaises en Orient après l'Armistice de 1918*, vol. I. *L'Armée Française d'Orient, L'Armée de Hongrie* (11 novembre 1918 – 10 septembre 1919), Paris 1970, 235–237. – Megtalálható egy példánya a Ministère des Armées, Etat-Major de l'Armée de Terre, Service historique nevet viselő katonai levéltárban a 6 N fond 71 számú dobozában. (A továbbiakban minden jelzet, amely az „N” betűt tartalmazza, ebből a levéltárból származó iratot jelöl, s az „N” betű előtti szám minden esetben a fondot, a mögötte levő a dobozt jelöli. Ehhez csatlakozik az esetleges dosszié-szám, ha ilyen a dobozban található. További támpontot az irat eredete és dátuma nyújt.)

²Ennek szövege: *Mermeix: Les négociations Secrètes et les quatre Armistices avec pièces justificatives*, Paris. 1921, 345–347.

³A Károlyi korszak újabb feldolgozásai: *L. Nagy Zsuzsa: A békekonzferencia és Magyarország 1918–1919*, Bp. 1965; *Hajdú Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*, Bp. 1968; *Siklós András: A polgári demokratikus forradalom c. fejezet a Magyarország története, VIII. k.-ben* (Szerk. biz. eln. Pach Zsigmond Pál, főszerk. Ránki György) Bp. 1977; *Peter Pastor: Hungary*

Horthy-korszakból származó, politikai indulatoktól fűtött állítások, amelyek szerint a belgrádi kapcsolatfelvétel és különösen a konvenció megkötése Károlyi végzetes politikai hibájaként, vagy egyenesen árulásaként lenne tekintendő.⁴

Céлом tehát a francia fél eljárásának értelmezésére szorítkozik, s e célt a diplomáciatörténetben szokásos gyakorlattól bizonyos mértékig eltérő módon szeretném megközelíteni. Nem annyira a francia–magyar érintkezés minél pontosabb leírására törekszem (bizonyos pontokon erre is), mint inkább azt kísérem meg, hogy a magyar kérdést Franciaország általános politikai helyzetének és törekvéseinek kereteibe a megfelelő helyre beilleszsem. Miután e cikk terjedelme korlátozott, ez a kísérlet a probléma vázát eredményezi, az egész komplexum rendszeres és részletes kifejtése nélkül.⁵

A belgrádi konvenció történetírói megítélését Franciaország szempontjából két alapváltozatra bonthatjuk. Az egyik felfogás abból indul ki, hogy a belgrádi szöveg és a benne megjelölt demarkációs vonal aláírása pillanatában megfelelt a francia politikai elgondolásnak. E felfogáson belül jelentős eltérések mutatkoznak azonban a konvenció keletkezésének és a konvenció további sorsának megítélésében. Egyesek szerint a belgrádi

---

between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three. New York. 1976: *Jemnitz János–Litván György*. Szerette az igazságot, Bp. 1977.: *Hajdú Tibor*: Károlyi Mihály. Bp. 1978.

⁴Ezt a nézetet képviseli többek között: *Nyékhegyi Ferenc*: A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés (a páduai fegyverszünet), Bp. 1922; *Szende Zoltán*: A magyar katasztrófa 1918–1919, Bp. 1937. – A konvenció aláírását politikai hibaként értékeli *Horváth Jenő*: A trianoni békeszerződés megalkotása és a revízió útja c. (Bp. 1939) művében, de ő leszögezi, hogy a konvenciót eleve átmeneti intézkedésnek tekintették a szövetséges oldalon, így végrehajtásának elmaradásáról már nem a magyar kormány tehetett.

⁵Szükségesnek látszik, hogy e ponton megjegyzést tegyek a forrásbázisról és a bemutatandó irodalomról. Ellentétben ugyanis Ádám Magda tanulmányának a Történelmi Szemle 77/3–4. számában a 440. oldalon számozatlan lábjegyzetében olvasható követelményével, e cikkben ugyanúgy, mint az ott kifogásolt „Francia–magyar tárgyalások 1920-ban” c. cikkben kizárólag a kérdés francia felfogását kívánom megvilágítani. Emellett, mint ott, úgy ebben is esetben sem színtézist, hanem egy bizonyos forrásbázis bemutatását célzó, körülhatárolt cikket kívánok a történetírók rendelkezésére bocsátani. A két tényből több következtetés adódik. Először, hogy nem mutatom be a teljes irodalmat, amely a szóban forgó kérdést valamilyen formában érinti, hanem csupán a legfontosabb, érdemi írásokat, amelyek vagy forrásként is szerepelnek, vagy megfontolandó értelmezéseket tartalmaznak. Másodszor, hogy sem forrás, sem irodalom szempontjából nem terjeszkedem ki más országoknak a kérdés szempontjából másodlagos anyagaira, tehát az olyanokra, amelyek csak értelmezéseket tartalmaznak. Azt viszont, hogy a francia felfogásban és eljárásban mutatkozó hézagokat, hiányokat (amelyeket az említett lábjegyzet szerzője annak tulajdonít, hogy a francia külügyminisztérium „célserűbbnek tartott nem megőrizni” bizonyos iratokat), más levéltárakban fellelhető irományokkal lehetne vagy – különösen – kellene pótolni, tudományos képtelenségnek tartom, különösen addig, amíg a francia külügyi levéltár őriz egy jelentős, eddig még nem felszabadított anyagot (Europe Y, 1918-tól). Nagy a valószínűsége, hogy ez az anyag a francia szándékokról és értelmezésekről megbízhatóbb értesüléseket nyújt, mint a magyar, angol és olasz iratok, amelyekből elsősorban a francia lépsések magyar, angol és olasz értelmezése adódik. Természetesen egészen más a helyzet, ha valaki egy kérdés minden összefüggését szintetikus akarja feldolgozni; ebben az esetben viszont tanácsos, ha a publikált dokumentumokon túl irattári kutatásokra is támaszkodik. Végül az említett két körülményből következik, hogy az általam bemutatott és itt bemutatandó anyag Magyarországra csak mint passzív félre vonatkozik (ennyiben, tehát mindenekelőtt helyzetének külső megítélésében jelent „pótlást”, eddigi képünk kiegészítését), a magyar külpolitikai aktivitást azonban alapjában nem érinti (ha ezt a francia forrásokat kővetve tenné, ijesztő torzképet rajzolna); amennyiben bizonyos pontokon az összefüggések megértetése érdekében erről mégis szól, úgy a magyar történészek eredményeire hagyatkozik.

feltételek maguk is azért voltak kedvezőtlenebbek Magyarországra nézve, mint a padovai előírások, mert az utóbbit a szövetségesek összessége (esetleg az olasz kormány, az olasz hadsereg, vagy egyedül Diaz tábornok) dolgozta ki, míg az előbbi egyedül a franciák műve volt. A későbbiekben azután a francia kormánynak módja nyílt arra, hogy ellenséges szándékainak még eredményesebben érvényt szerezzen. Lényegében véve ez a teória alapozta meg a Károlyi ellen emelt vádakat, amennyiben képviselőik azt hangsúlyozták, hogy Károlynak, ha már egyáltalán kapcsolatokat keresett, nem az ellenséges franciákhoz, hanem a baráti olaszokhoz kellett volna fordulnia.⁶

Ugyanennek az alapváltozatnak egy másik megoldási kísérlete szerint a konvenció még a józan mérlegelés szellemében született, s Magyarország számára nem aláírása, hanem annak a francia kormány által utólag diktált fokozatos megsemmisítése vált katasztrófálissá. E felfogás lehetővé teszi, hogy a konvenciót vagy össz-szövetséges kompromisszumként és ezen belül francia engedményként, vagy tudatos félrevezetésként értelmezzék képviselői. Mindkét árnyalat szükséges eleme viszont, hogy a konvenció megsemmisítését tudatos politikai játéknak tekinti. Ez a beállítás zömében a magyar polgári köztársasági és szociáldemokrata baloldal képviselőinek emlékirataira megy vissza.⁷ Ha indítékai nagyrészt érzelmiak is, nem rosszindulat, hanem ellenkezőleg, a becsapott jóindulat, az öngigazolás és végül az elszigeteltség miatt ésszerűen nem rendezhető közvetlen tapasztalatok eredményeként szűrődött le.

A francia politika elmozdulását a november 13-i apról a történetírás az utóbbi években már objektivebb alapokon vizsgálja. A figyelem elsősorban a magyar–román viszonyra összpontosult. Jóllehet a történészek fejtegetéseiben kisebb-nagyobb eltérések mutatkoznak, a legutóbbi kutatások lényegében véve egybehanganak abban, hogy a konvenció fokozatos felszámolását a francia kormány részéről a román szövetségi politika utólagos és fokozatos kibontakozása idézte elő, ebben pedig döntőnek tekintik a szovjet-ellenes intervencióhoz fűződő francia érdekeket.⁸ Ez az álláspont hangsúlyosan kiemeli az események egyik fontos meghatározóját, s ebben áll nem csekély érdeme: egyes munkákban azonban, (távolról sem általánosan) e szemponttal szemben a román szövetségi politika egyéb, s a múltban messzebbre visszanyúló meghatározói elmosódnak. Kimondva, vagy kimondatlanul, az előbbieken jellemzett felfogás is azt a véleményt sugallja, hogy a konvenció maga egybeesett egy politikai elképzeléssel, változatos maradhat viszont a felfogás arról, hogy ez a politikai elgondolás egyetlen személyhez, a francia kormányhoz, vagy antant keretekhez kapcsolódott-e.

⁶ Ld. erről a 4. sz. jegyzetben adott irodalmat.

⁷ *Böhm Vilmos*: Két forradalom tüzeiben. Bp. 1946, 96–104.; *Garami Ernő*: Forrongó Magyarország. Leipzig–Wien, 1922. 106–108.; *Jászi Oszkár*: Magyar Kálvária, magyar feltámadás. München. 1969, 67–69. – Érdemes megjegyezni, hogy *Károlyi Mihály* utolsó munkájában, amely magyarul Hit, illúziók nélkül címen 1977-ben jelent meg, a francia katonai vezetők ellen emelt vádakat nem ismétli meg, csupán Vix alezredessel szemben tartja fenn ezeket, akit a pétainizmus előfutárának tekint (69–178 és 190–191).

⁸ *L. Nagy Zsuzsa*: i. m., 9–12 és 74–75, *Siklós*: i. m. 187–188. *Pastor*: i. m. 120–122 és *uő.*, Franco-Rumanian Intervention in Russia and the Vix Ultimatum: Background to Hungary's Loss of Transylvania, in: *The Canadian–American Review of Hungarian Studies*, Vol. I. Nos 1 and 2, 14–27. *Vadász Sándor*: Vix és Károlyi, in: *Hadtörténeti Közlemények*, XVI. 1969, No. 2. – Vadász hangsúlyozza emellett, hogy a terület sorsa már előbb meg volt pecsételve.

Éppen ezért az utóbbi ponton a konvenció felszámolásának az intervencióval szoros kapcsolatba hozott román szövetségi érdekekkel való magyarázata érintkezhet a konvenció keletkezésével kapcsolatos második alapváltozattal, azzal, amely a konvencióban egyszerűen tévedést – technikai vagy tudatos tévedést – lát. A hibás lépést Franchet D’Espèrey tábornok követte volna el, az egyik verzió szerint tájékozatlansága, a másik szerint saját, a kormánytól eltérő törekvései miatt.⁹ Mindkét árnyalat esetében fel kell tételezni, hogy a Keleti Szövetséges Hadseregek főparancsnoka november 3-tól 13-ig a Magyarországgal kapcsolatos kérdésekről nem kapott utasítást, a konvenció szövegét maga dolgozta ki, sőt talán még a fegyverszünet szövegét sem ismerte. E felfogáshoz kapcsolódva az utóbbi időben olyan sejtetésekkel is találkozhattunk, amelyek szerint a konvencióval kapcsolatos egyes kérdésekben a tábornok személyes jóindulata tükröződött. Így az úgynevezett „rend-klauzula” elhagyása és a szövetségesek által megszállandó terület polgári közigazgatásának magyar kézen hagyása lenne e jóindulat jelének tekinthető. A konvenció, mint tévedés magyarázata, hallgatólagosan vagy kimondva tartalmazza azt a következtetést is, hogy feltételei nem fejezték ki a francia kormány álláspontját, nem állt összhangban politikai elgondolásaival, sőt ezekkel ellentétes volt.

Ha újból mérlegelni kívánjuk a fent körvonalazott problematikát, mindenekelőtt helyes felidézni a körülményeket, amelyek között a fegyverszünetek időpontja, követelményrendszerének jellege eldőlt. A francia politikai tényezők 1918 nyarán még a feltétel nélküli megadás formulájában gondolkodtak, ami a központi hatalmak katonai megsemmisítésén alapult, s ami éppen ezért messzemenő követeléseket foglalhatott magába, beleértve ezekben a közép-európai politikai rendezés feltételeit is. E gondolatok, amelyekről szép számban készültek előzetes tervezetek,¹⁰ a háború végén, közelebből 1918 októberében halványodni kezdtek.

A legfontosabb kérdés, hogy vajon milyen okok idézték elő a koncepcióban bekövetkezett lényeges változást. A történetírás az okok közül elsősorban egyet, az amerikai álláspontot, közelebből pedig a Wilson elnök és munkatársa, House által képviselt politikát emeli ki, amely – többé-kevésbé brit támogatást is élvezve – már ekkor keresztezte volna a messzemenő francia törekvéseket. Bizonyos értelemben az amerikai politika véleményem szerint is szerepet játszott a francia nézetek módosulásában, de nem egy kifejezett opposíció formájában, hanem egyéb okokból keletkezett ellentétek miatt. Több jel ugyanakkor arról vall, hogy a francia kormányt más jelentős motívum is befolyásolta, amikor a szóban forgó cél-módosítást végrehajtotta.

Az amerikai álláspontot Párizsban magától értetődően figyelembe kellett venni az Egyesült Államok számottevő materiális támogatása, valamint, és elsősorban éppen

⁹ Ez a nézet az 1918 november utolsó napjaiban kialakult hivatalos francia állásponton nyugodott. Fenntartja ezt legutóbb *Claude Durand*: La politique française en Hongrie de l’Armistice à la chute de Bela Kun c. kézirat munkájában. Részben Franchet D’Espèrey egyéni törekvéseit látja kifejeződni a konvencióban *Pastor*, aki szerint a stratégiai pontok megszállásáról intézkedő cikkely azért került be a szövegbe, mert a tábornok be akart vonulni Münchenbe. I. m. I. 64–65. – Beszél a Franchet D’Espèrey által elkövetett „tévedésről” *Siklós* is; i. m. 96. – *Bernachot* tábornok i. m. nem foglal állást, ő a román és csehszlovák politikai követeléseket mintegy a francia politikától függetlenül jelentkező tényezőnek tekinti.

¹⁰ A francia béketervezetekről ld. a francia külügyminisztérium iratanyagában Paix 1914–1920 fond 67. sz. kötetét (német kérdés és az Anschluss problémája).

amiatt, hogy a győzelem mérlegében a döntő súlyt valóban az Európába átszállított amerikai katonai haderő képviselte. A Washingtonra figyelő francia kormány azonban nagyon messze állt attól, hogy az amerikai elnök politikai irányát elfogadja. Milyen kérdésekben juttatta kifejezésre a francia kormány elégedetlenségét Wilson szeptember–októberi lépéseivel kapcsolatban? Az első tiltakozásra 1918. október 21-én, a Monarchiához intézett Wilson-üzenettel kapcsolatban került sor. A francia külügyminiszter ekkor a sérelmet abban látta, hogy az elnök a szövetségesek konzultálása nélkül foglalt állást ebben a kérdésben, holott a francia kormány nézete szerint „... az osztrák kérdés megoldása a háború egyik legsúlyosabb kérdése, ha nem éppen a legeslegsúlyosabb”.¹¹ Pichon külügyminiszter szövege egészében véve feltételezni engedti, hogy a francia kormány távol állt, hogy a Monarchia problémáit belső egyezkedések és tárgyalások által szerette volna megoldani, ami Wilson üzenetéből következett, e problémát a nagyhatalmak, s elsősorban Franciaország ellenőrzése alatt akarta tartani.

Ugyanezen a napon, október 21-én még egy francia tiltakozásra került sor amiatt, hogy az elnök felajánlotta közvetítését a török fegyverszünet megkötésében. A Jusserand washingtoni nagykövet számára készített utasítás két változatában a következő francia szempontok öltenek formát: a francia kormány nem kíván közvetítést, mert „Az Egyesült Államok közvetítése az elnöknek döntőbírói jogot biztosítana, amit túlságosan is szeretne megszerezni, mi pedig hamarosan azt látnánk, hogy minden területen ránk kényszeríti magát miközben saját ügyeinkben a kezdeményezést és a döntést megvonja tőlünk.” A külügyminisztérium e kategorikus szöveg helyett végül egy finomabb fogalmazású utasítást küldött a nagykövetnek, a lényeges szempontok azonban abban is szerepeltek.¹²

Jóval korábban kezdődött a német fegyverszünet kérdésében az érvek latolgatása, amerikai–francia ellentétre azonban majd csak az elnök döntő, október 23-i jegyzéke miatt került sor. A német kormány október 6-án fordult első ízben az elnökhöz. Ugyanezen a napon Clemenceau feltette a kérdést Foch marsallnak, vajon véleménye szerint a francia kormány hozzájárulhat-e a fegyvernyugváshoz. Az utóbbi az elnök – egyébként még eléggé merev – válaszát nem ismerhette, amikor 8-án határozott igennel felelt a kérdésre, hozzátéve, hogy megfelelő feltételeket kell elérni, amelyeket azonnal körvonalazott is.¹³ E táviratváltásban sem a miniszterelnök, sem a főparancsnok nem vetett fel semmiféle szövetséges nézetet, vagy álláspontot, nem érintett semmiféle politikai kérdést. A problémát tisztán a francia katonai érdekek keretében tették fel és mérlegelték.

Miután a francia kormány és a hadvezetőség egybehangozva elfogadta a mielőbbi, feltételekhez kötött fegyverszünet gondolatát, ha e kérdésben korábban meg is húzódtatott latens szövetséges ellentét, ez már nem került felszínre. Előtérbe nyomult viszont az amerikai elnök október 23-i jegyzéke után ugyanaz a probléma, amelyről már beszél-

¹¹ Archives diplomatiques, A. Paix (továbbiakban: A. Paix), vol. 203 doss. 12. ff. 24–26, utasítás Jusserand-nak, 1918. okt. 22. – Ugyanitt az elnök okt. 18-i üzenete (ff. 14–15).

¹² Uo. vol. 203. doss. 2. ff. 34 és 35, utasítástervezet és utasítás Jusserand-nak, 1918. okt. 21.

¹³ N 6, a dosszié borítóján 135. sz. – Foch okt. 8-i írása értelmében a feltételek: az elfoglalt területek és Elzász–Lotharingia kiürítése, szövetséges hidfők létesítése a Rajnán, valamint zálogok szerzése jóvátétel címén. – Ugyanezen a napon a szövetségesek katonai szakértői egy valamivel részletesebb, de Foch alapelvein nyugvó tervezetet fogadtak el. A Monarchiáról egyik tervezet sem tett említést.

tünk: Wilson döntőbíráskodásra irányuló igénye, valamint új nehézségként az az óhaja, hogy a fegyverszünetet az ő általa 1918 januárjában nyilvánosságra hozott 14 pont szellemében kössék meg.¹⁴ A francia külügyminisztériumban leszögezték, hogy ezen az alapon a fegyverszünet nem írható alá, s hamarosan értesültek arról, hogy a brit kabinet ehhez hasonló álláspontot alakított ki.¹⁵ A kérdés eldöntésére, megoldására az október 29–31-én üléselő Legfelső Katonai Tanács volt hivatott, amelyen az elnök képviselőletében House jelent meg.

Ez a motívum, a 14 pont alkalmazásának kérdése játszotta a Wilson-féle döntőbíráskodás ügye mellett a döntő ok szerepét abban, hogy a brit és a francia kormány a „tisztán katonai” fegyverszünet mellett kötötte le magát. Noha e fogalom bevezetésének már voltak előzményei, véglegessé a fegyverszünet jellege ebben az értelemben az említett szövetséges konferencián vált. Október 29-én House és az európai politikusok között lezajlott heves vita során az elnök képviselője az Egyesült Államok háborúból való kiválásának eshetőségét is felvetette, mint fenyegetést, végül azonban megelégedett azzal, hogy angol és francia szövetségei a 14 pontot a békekötés alapjaként bizonyos fenntartásokkal elvileg magukévá tették.¹⁶ Amikor House ezt az eredményt alapján amerikai győzelemként interpretálta, meglehetősen fantáziáról tett bizonyosságot.¹⁷

¹⁴ Az amerikai–német jegyzékváltás szövegeit Lansing teljes terjedelmében megküldte a szövetséges kormányoknak, rámutatva, hogy az elnök érdekeit messzemenően szem előtt tartotta. A jegyzékek gyűjteménye: A. Paix, vol. 199, doss. 2. ff. 21–31. Az okt. 23-i amerikai jegyzék leszögezte, hogy miután a német kormány elfogadta Wilson elnök 1918. január 8-i programját, az elnök nem utasíthatja el a fegyverszüneti kérelem megvizsgálását. Ezért a jegyzékváltás szövegét megküldi szövetségeseinek, s ha ezek lehetőknek vélik, kidolgozzák a fegyverszünet feltételeit.: ff. 37–38, Jusserand Lansing leveléről, okt. 26., ff. 42–43, Lansing levelének francia fordítása:

¹⁵ Uo. f. 41 Kézzel írt feljegyzés az elnök fegyverszünet javaslatának a 14 ponthoz való kötéséről, dát. nélk. Uo. ff. 32–33, Cambon londoni nagykövét 1918. okt. 25. Értesítése szerint a brit kabinet az elnök elveit teljesen eltérőnek véli az övétől, amit az is mutatott, hogy az európai hatalmak nem reagáltak Wilson számtalan, a békéről mondott beszédére.

¹⁶ Az október 29–30-án lezajlott vita alapján három válasz-variáns készült. Mindegyik az A. Paix, vol. 199, doss. 2-ben található az 50–56 foliók között. Az okt. 29-i szöveg két fő kérdést vet fel: azonos-e az elnök szerint a fegyverszünet és a béke, illetve, hogy amennyiben a feltételeket a szövetségesek a németeknek átadják, Wilson felfogása szerint ez a 14 pont automatikus elfogadását jelentené-e az ő részükről. Az irat megemlíti, hogy House ezredes e kérdésre igenlő választ adott, hozzátéve, hogy más interpretáció esetén számolni kellene az USA kilépésével a háborúból. Később nézetét módosította, s lehetségesnek tartotta, hogy az elnök közölje a német kormánnyal: szövetségesei a fegyverszüneti javaslatot nem fogadják el. A továbbiakban az irat felsorolja a kifogásokat a 14 ponttal szemben (lehetetlen a blokád megszüntetése a tengerek szabadságának elismerése alapján, nem tartalmazza a jóvátétel elvét), majd így zárul: „Il est vraisemblable qu'il ne s'agit que d'un malentendu. Le Président Wilson ne peut être à la fois belligérant et se constituer lui-même arbitre; il est impossible que cet arbitre impose simultanément aux ennemis et à ses associés des conditions de paix, sans avoir consulté ces derniers. Cela ne s'est jamais vu et c'est une position irrégulière, contraire au droit et au bon sens.” – Ezt követően Clemenceau készített egy feljegyzést szempontjairól, s Pichon külügyminiszter ezeket használta fel, amikor okt. 30-i dátummal új szöveget készített. Ez az irat, ezáltal már nem kérdés formájában, hanem állító módban hangsúlyozza, hogy a fegyverszünet és a béke nem azonos: a kettőt nem szabad összetéveszteni. A szövetségesek a béke számára elfogadják – bizonyos fenntartásokkal – a 14 pontot, amelyeket még majd részleteiben meg kell vitatni. Ugyancsak állító módon foglalja össze, hogy mit nem tehet az elnök. Az irat jellegzetes része, midőn leszögezi, hogy nem szabad „d'admettre sans discussion, explication ou précision . . . des conditions acceptées d'emblée par l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie en même temps que par tous les pacifistes, défaitistes et

Az amerikai–francia vita tehát a fent vázolt módon befolyásolta a fegyverszünetek jellegét, időpontját azonban közvetlenül nem érintette. Maga a francia határozat viszont a fegyverszünet elfogadásáról automatikusan ugyanebben az irányban hatott. A helyzet tehát így alakult: le kellett mondani a politikai követelésekről, mert csak így lehetett negligálni Wilson politikai koncepcióját, de félre kellett ezeket tenni legalább ideiglenesen azért is, mert a francia kormány – akár befolyásoltatva a többi szövetséges magatartása által, akár nem – már október elején arra az álláspontra helyezkedett, hogy mielőbb megteremti a fegyvernyugvás állapotát. Visszajutunk tehát kiindulási kérdésünkhöz: milyen okok játszottak szerepet az utóbbi elhatározásban?

Már az előbbieken éreztettük, hogy az angol és az amerikai törekvéseket és a francia hadsereg, valamint a hátszág politikai állapotát bizonyos mértékig részesnek véljük ebben, azt hisszük azonban, hogy a legfontosabb szerepet a döntés meghozatalában a német haderő és a németországi helyzet megítélése töltötte be. S ehhez még hozzá kell tenni, hogy a Monarchia vonatkozásában ugyanehhez a döntéshez még különleges elemek is hozzájárultak, amelyekre majd utóbb térünk ki.

A francia vezérkar és a kormány ebben az időben egy olyan veszély körvonalait látta kirajzolódni, amelyet a jövő szempontjából nagyobbának vélt, mint amekkorát Franciaország számára az jelenthetett, ha a németországi győzelmet nem aknázza ki a végsőkig. A veszélyérzet – röviden összefoglalva – abból táplálkozott, hogy a bomlásnak indult német hadsereg – amint Clemenceau Foch-ra hivatkozva jellemezte – forradalomba rántja az országot, a német forradalom esetén pedig német–szovjet szövetség alakul ki.¹⁸ Másként szólva létrejön egy német–oroszkombináció, ami ellen a francia diplomácia évtizedek óta harcolt, s amelyet forradalmi szituáció és forradalom nélkül is végzetesnek tekintett. Az adott esetben ez a kollaboráció csak még ijesztőbb képet öltött azáltal, hogy az egyik állam a proletárdiktatúra útjára lépett, a másiktól viszont nem lehetett tudni, hogy hol áll meg. Ugyanakkor a francia vezérkar meg volt győződve arról, hogy a szövetséges katonai sikerek „folytatódása a nyugati fronton azzal a hatással jár majd, hogy sietteti Németországban a szovjetek által elgondolt társadalmi átalakulást és lehetővé teszi a Lenin által tervezett egységet”.¹⁹

E veszély elhárítására elvileg két mód kínálkozott. Az egyik abban állt, hogy a Németországgal szemben elérhető sikereket bizonyos mértékig korlátozzák, vagyis ne halmozzák a végletekig az okokat, amelyek a német forradalom kirobbanásához hozzájárulhatnak; a másik pedig abban, hogy Szovjet-Oroszországban interveniáljanak, meg-

---

anarchistes, dont le but est de finir à tout prix la guerre sans assurer ces conséquences et ses garanties nécessaires à la victoire des Alliés.” – A harmadik irat a végül elfogadott és Clemenceau, Lloyd George, valamint House által aláírt válasz, amely leszögezi, hogy a szövetségesek a békét készek Németországgal a 14 pont szellemében megkötni.

¹⁷ The Intimate Papers of Colonel House, Arranged as a Narrative by *Charles Seymour*, Boston and New York. 1926–1928, vol. IV. 148–187.

¹⁸ A fegyverszüneti kérdés és a szovjet kérdés összefüggéseiről ld. még *Ormos Mária*: Az ukrániai francia intervencióról és hatásairól Közép-Európában, 1918 október–1919 április, in: *Történelmi Szemle*, 77/3–4, 401–439.

¹⁹ A szóban forgó és idézett irat: A. Paix, vol. 201. doss. 8. ff. 24–28, Etat-Major de l’Armée, 3e Bureau, Group de l’Avant, A. Troisième note au sujet d’une action de l’Entente en Russie Méridionale”, 1918. okt. 30.

döntsék a bolsevik rendszert, vagy legalább a két államot elválasszák egymástól. A francia kormányzat gyakorlatilag a két módszer kombinálását kísérte meg. Minden jel arra vall, hogy a Németország feletti totális győzelem eszméjének elejtésével egy időben kezdte el a szovjet-orszországi beavatkozás előkészítését.²⁰

Mindazok az okok, amelyek a fegyvernügyvást Németországgal siettették, szerepet játszottak a Monarchia esetében is. Ahhoz azonban, hogy a vele kötött fegyverszünet aláírására már nemcsak gyorsított ütemben, de bizonyos szempontból elsietve került sor, már különleges szempontok is hozzájárultak. Mindenekelőtt ilyen szempont volt, hogy ennek az országnak a háborúból való kiválása nyomást gyakorolhatott Németországra és előmozdíthatta az ottani cél gyors elérését. Ha viszont a német kormány tovább is makacsodna, úgy a Monarchia területét fel lehetett használni arra, hogy rajta keresztül délkeleti irányból is katonai fenyegetés alá helyezték. Felmerült azonban egy ezeknél fontosabb sürgető szempont is.

A Monarchia belső helyzetének alakulása azzal fenyegetett, hogy ez a hatalom, mint államhatalmi rendszer egyszerűen eltűnik a föld színéről. Október utolsó harmadában a francia külügyminisztériumot és a hadügyminisztériumot elárasztották az értesülések a bomlás különféle jelenségeiről. Felmerült a lehetőség, hogy rövid időn belül a Monarchiában már nem lesz olyan hatóság, vagy személy található, amely, vagy aki egy érvényes nemzetközi okmányt aláírhat. Október 21–25. között Párizsban evidenciává vált, hogy a Monarchia már csak egy fikció.²¹ A történetírás eddig is hangsúlyozta, mily sürgető volt, vagy inkább lett volna a Monarchia utolsó mentési kísérlete szempontjából a fegyverszünet gyors aláírása,²² kevesebb figyelemben részesült viszont a kérdés másik oldala, hogy ugyanez az aktus a szövetségesek szempontjából is elsőrangúan fontossá és sürgetővé vált, ha nem akarták, hogy az egyik hadviselő fél az okmány aláírása előtt elsüllyedjen a romok alatt.

Ami a francia kormányt illeti, ezt láthatóan nemcsak nem akarta, de minden igyekezetével azon volt, hogy elkerülhesse. A francia külügyminisztérium leszögezte, hogy az esetleg megalakuló önálló magyar kormányt, mint nem-létezőt kell tekinteni, s vele fegyverszünetet nem kötnek, az október 21-i osztrák határozattal kapcsolatban pedig,

²⁰ Október 6–8. között tisztázódott, hogy a fegyverszünet Németországgal katonai szempontból azonnal lehetséges megfelelő feltételek alapján. Október 7-én kelt a rendelet, amely a keleti francia katonai erőket két részre osztotta, s négy hadosztályt elvont az északi előnyomulásból. Elrendelte a négy hadosztályból az úgynevezett Dunai Hadsereg létrehozását, s ezt Bulgárián át Románia felé irányította. A hadsereg egyik feladata az intervenció előkészítése (később pedig annak végrehajtása) volt. – 4 N 53, doss. 2, „Instruction personnelle et secrète pour M. le Général Franchet D’Espèrey et M. le Général Berthelot, chargé de mission en Roumanie”, 1918. okt. 7. – Az irat egy részét közli: *Général Jean Bernachot*: i. m. vol. II. L’Armée du Danube, l’Armée Française d’Orient (28 octobre 1918–25 janvier 1920). Paris. 1970, 65. – Berthelot feladata volt többek között „entrer en liaison avec les éléments russes susceptibles de cooperer à l’action de l’Entente dans le cadre du Plan général d’opération établi par le Général Franchet D’Espèrey.”

²¹ A számos irat közül, amely a Monarchia belső bomlását illetően egybevágó híreket közölt, egyet emelünk ki, egy október 23-i értesülést. „On peut dire, qu’à l’heure actuelle, l’Autriche se présente comme un corps politique artificiel avec lequel, pratiquement, il est impossible de traiter, car sa signature collective n’engage nullement ses parties séparées.” 6 N 124, a hírszerzőszolgálat jelentése.

²² Ld. erről különösen *Farkas Márton*: A Monarchia megmentésének kísérletei és a páduai fegyverszünet, in: Századok, 1969, 2–3.

amelyet az ideiglenes nemzetgyűlés hozott, úgy nyilatkozott, hogy egy „nem legális” szerv határozatait a francia kormány nem tekintheti törvényeseknek.²³ Ugyanebben az időben a külügyminisztérium egyes funkcionáriusai azon törték a fejüket, milyen család-ekkel lehetne a bécsi kormányt a fegyverszünet azonnali aláírására rávenni. Felmerült többek között az ígélet a Habsburg-ház támogatására, a leváló államokkal a gazdasági kapcsolatok helyreállításának elősegítésére, a kooperáció kialakítására és így tovább.²⁴

Miért tűnt a francia kormány szemszögéből a Monarchia szétesése a fegyverszünetet megelőzve oly károsnak, hogy a fegyverszünetet katonai szempontból előnytelen pillanatban is kész legyen aláírni? A Monarchia megszűntének volt jogi, s volt ennél fontosabb gyakorlati politikai következménye. Később a konferencia addig csűrte-csavarta az elveket, amíg megoldotta, hogy miként lehet egy állam nevében kettővel békeszerződést kötni, ugyanezt azonban a fegyverszünetekkel kapcsolatban még nem lehetett elképzelni. Többek között éppen azért nem, mert az utóbbihoz a Monarchia nevében kötött fegyverszünet szolgáltatta a bázist. A Monarchia semmibe foszlása, pontosabban szólva a dualizmus rendszerének felbomlása 1918 októberében még azt eredményezhette, hogy az antant a „régí bűnös” helyett két új, és „ártatlan” rendszerrel találja szemben magát, amely nem volt hadviselő. Kinek lehet ilyen körülmények között diktálni a feltételeket, mivel szemben lehet szankciót alkalmazni, s miként lehet például megakadályozni az „önrendelkezés” Ausztriára való érvényesítését? Milyen kínos gondolatokat idézett fel Párizsban a legutóbbi probléma, arra tanúság Pichon külügyminiszter kifakadása Wilson elnöknek a Monarchiához intézett október 18-i üzenetével kapcsolatban. A washingtoni nagykövetnek szánt utasítás-tervezetben többek között ez állt: „Nem szabad kitenni magunkat annak a látványnak, hogy Németország, abban az új formában, amelyet a porosz hegemonia szükségszerű szétzúzása után a háború következményeként felvehet, az ausztriai német elemekkel erősítse meg magát.”²⁵

Végeredményben egyetlen lehetséges következtetés adódott: minden áron meg kell kötni Béccsel a fegyverszünetet, addig, amíg azt a császári kormányzat aláírhatja. Így viszont a fegyverszünetet illetően nem maradt más megoldás, mint hogy a hatalmak a kialakult front-helyzethez alkalmazkodjanak. Ennek az lett a következménye, hogy a

²³H. vol. 44. f. 60, feljegyzés 1918. okt. 22. Ebben: „L’Etat hongrois n’ayant pas d’existence reconnue, dans le droit des gens, aucun armistice particulier ne peut être conclu avec lui.” – Az osztrák ideiglenes nemzetgyűlés okt. 21-i határozatát ld. *Rudolf Neck: Österreich im Jahre 1918*, München. 1968, 76–78. – A francia állásfoglalás: *Paix 1914–1920*, vol. 67, ff. 245–246, De Caix feljegyzése dát. nélk.

²⁴De Caix feljegyzést készített ebben az értelemben okt. 25-én és okt. 30-án. Az elsőben – az Anschluss veszélyével szemben – ajánlja, hogy a szövetségesek a Habsburg-ház iránti, helyenként még fellelhető lojalitásra támaszkodjanak. A. Paix, vol. 203, doss. 12, f. 33. – A „Note sur les demandes d’Armistice” c. írásában többek között ezt írta: „On pourrait, pour faciliter la signature d’un tel armistice par l’Empereur Charles, lui faire dire que les Alliés n’occuperont l’Autriche-allemande que pour y maintenir la maison de Hapsbourg, ce qui est notre intérêt.” – Uo. ff. 49–50.

²⁵Uo. ff. 24–26, Pichon, 1918. okt. 21. – Megjegyzendő, hogy a külügyminisztériumban ebben az időben még nem alakult ki egyöntetű Anschluss-ellenes állásfoglalás. Október 25-én pl. nagy terjedelmű, adatokkal kiegészített tanulmány keletkezett az Anschluss lehetőségéről abban az esetben, ha Franciaország határait kiterjesztheti a Rajnáig, Németország pedig demokratikus federációvá alakul. Egyértelművé vált viszont, hogy a Rajna-határ nélkül Franciaország szempontjából nem jöhet szóba Ausztria Németországhoz való csatlakozása.

vezérkar által október 15-én kidolgozott feltételek jelentős részét a Monarchia esetében el kellett ejteniük. Vizsgáljuk meg először ezt a politikai rendezési elvek szempontjából is figyelemre méltó tervezetet. Ennek egyik sarkalatos pontja az átvonulási szabadság biztosítása volt, ami több francia irat bizonyosága szerint két fő célt szolgált: az út szabaddá tételét arra az esetre, ha a keleti szövetséges erők egy részét be kellene vetni Németország ellen, és az Ukrajna felé itt vezető utak biztosítását.²⁶ A tervezet minden frontvonalon kijelölte a megkövetelendő demarkációs vonal fő pontjait is. A Monarchia vonatkozásában három frontszakasszal számolt, az olasz fronttal, a balkáni és ahhoz csatlakozó keleti román fronttal. Az olasz szakaszon demarkációs vonalként az 1915-ös londoni titkos szerződésben elfogadott vonalat jelölte meg, délen pedig – Horvátország kérdését mellőzve – meg akarta követelni a Szerémség kiűritését.²⁷

Kissé részletesebben kell kitérnünk a feltételezett román front problémájára. Az antant hatalmak 1916-ban, amikor hosszantartó diplomáciai csatározást vívtak avégett, hogy Romániát saját oldalukon a háborúba bevonják, messzemenően elkötelezték magukat ezzel az állammal szemben. Az 1916. augusztus 17-i bukaresti titkos szerződés értelmében Romániának meg kellett kapnia Bukovinát, a Bánátot és Magyarország keleti részeit, amelyek Erdélyen kívül magukba foglalták a Partium néven ismert területet és az Alföld nem jelentéktelen részét. Az itt megjelölt határvonal a végül kialakult trianoni határtól átlagosan 50 kilométerrel nyugatra húzódott. A titkos szerződés azonban feltételül szabta, hogy Románia a központi hatalmakkal nem köt különbékét.²⁸ A katonai helyzet azonban úgy alakult, hogy a román kormány 1917-ben fegyverszünetre kényszerült, 1918 májusában pedig békeszerződést írt alá Németországgal és Ausztria–Magyarországgal.²⁹ Ezzel a titkos szerződés előírásai jogilag hatályukat veszítették.

Korai volt azonban Románia jogi helyzetének megrendüléséből arra következtetni, hogy politikai megítélése ennek megfelelően alakult. Sem a francia kormány, sem a többi

²⁶ Mindkét szempontot tartalmazza Poincaré 1918. okt. 29-én Clemenceau-nak írt levele, 6 N 71. A Németország ellen indítandó esetleges akció szempontját kiemeli a vezérkar „Note au sujet de la situation créée par la capitulation de l’Autriche” címet viselő okt. 30-i előterjesztése. Ebben a feladatok között: „2e-d’imposer à l’Autriche, dans les clauses de l’armistice qu’elle sollicite, le libre passage de nos troupes sur son territoire et la mise à notre disposition des voies ferrées qui nous sont nécessaires.” – Ez az irat egyébként tanúsítja, hogy a München felé történő előnyomulás nem került le, vagy talán visszakerült a napirendre, éppen a Monarchia fegyverletétele által nyíló lehetőség alapján. Ez újból felvillantotta a reményt, hogy a francia csapatok könnyen eljuthatnak a Rajnáig, s ezzel elérik a gyors fegyverszünet esetén is e fontos céljukat. Az iratban ez áll: „La menace en direction de Munich aurait donc vraisemblablement comme résultat immédiat un repli de l’Armée allemande sur le Rhin, seule position ou elle puisse réaliser une sérieuse économie de forces.” 6 N 71. – Az Ukrajna felé vezető utak biztosításának fontosságát hangsúlyozza De Caix Note sur les demandes d’Armistice c. irata okt. 30-án. – A. Paix, vol. 203. doss. 12. ff. 49–50.

²⁷ A. Paix, vol. 201, doss. 8. ff. 10–15, “Conditions a poser dans la convention réglant la suspension des hostilités entre les puissances alliées et les puissances centrales”, 1918. okt. 15.

²⁸ Szövegét ld. Paix 1914–1920, vol. 69, ff. 85–88; nyomtatásban: *Temperley*: i. m. vol. IV. 216–217; *N. Dascovi*: *Interesele și Drepturile în texte de drept internațional public*. Iași. 1936, 9–11. – Ld. még e kérdésről: *Comte de Saint-Aulaire*, *Ambassadeur de France, Confession d’un vieux diplomate*. Paris, 1953, 324–343. *Sherman David Spector*: *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I. C. Bratianu*. New York. 1962, 29–37.

²⁹ A békeszerződés szövege: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Válogatta és a jegyzeteket írta dr. *Halmosy Dénes*. Bp. 1966, 29–35. – Ld. még: *D. Jankovici*: *La paix de Bucarest*. Paris. 1918.

szövetséges hatalom nem vont le ilyen következtetést. A francia külügyminiszter a fegyverszünet aláírása után biztosította a román követet arról, hogy a két ország viszonyában semmi sem változott, a békekötés után pedig a kormány legfőbb gondjává éppen az vált, hogy diplomáciai, majd később katonai módszerekkel is a román politikusok segítségére siessen és az országot visszajuttassa a hadviselők táborába.³⁰ Mi változott egyáltalán francia–román viszonylatban? A román békekötés lehetővé tette az antant, s ezen belül a francia kormány számára, hogy a titkos szerződés ígéretein korrekciót alkalmazzon, ha azt szükségesnek véli, s hogy a román politikai köröknek bizonyos feltételeket szabjon.

A francia kormány megpróbált élni mindkét lehetőséggel. Mindenekelőtt feltételül szabta, hogy Románia lépjen vissza a hadviselők soraiba, a békét kötő kormány mondjon le és a helyén antantbarát kormány létesüljön. Nem állíthatta feltételül, de nem titkolta, hogy a kormányalakításnál szerette volna elérni Bratianu mellőzését és Take Ionescu előtérbe állítását.³¹ Szeptember végén végrehajtott egy diplomáciai akciót annak érdekében, hogy Románia a bolgár fegyverszünet részese lehessen, a kívánt romániai fordulat azonban ekkor még nem következett be.³² Ezután határozta el a francia kormányzat katonai akció végrehajtását, amitől azt remélte, hogy a habozó román politikai köröket felbátorítja és a kívánt döntést elősegíti. Ezt az akciót a Berthelot tábornok parancsnoksága alatt újonnan szervezett ún. Dunai Hadseregnek kellett végrehajtania. E hadseregcsoport távolabbi feladata viszont abban állt, hogy az intervenció egyik komponensét szolgáltassa. E célra a francia hadvezetőség a Keleti Francia Hadseregnek kb. a felét vette igénybe.³³ Mire azonban az új hadsereget összevonták, megszervezték és útnak indították,

³⁰Pichon nyilatkozatáról, amire utóbb a román politikusok sűrűn hivatkoztak, ld. *Saint-Aulaire*: i. m. 461. Eszerint Pichon Clemenceau jóváhagyásával a parlamentben kijelentette: „Je suis intervenu à Jassy pour faire connaitre au gouvernement roumain que tous les engagements pris envers la Roumanie à son entrée en guerre, seront maintenus.” – A francia külügyminiszter 1918 júniusában arra utasította a washingtoni nagykövetet, hogy Románia gazdasági kapcsolateresésében az amerikai vonalat ne támogassa. Indoklásában többek között ez olvasható: „La Roumanie est un des pays qui s’offrirent le plus naturellement à l’influence et à l’action économique de la France après la guerre; et de fait, nous avons l’intention d’y pousser le plus possible l’une et l’autre.” R. vol. 31. ff. 59–60, Pichon 1918. júl. 30. – A diplomáciai akciót 1918 szeptember vége felé a külügyminiszter szervezte. Rómán keresztül Szalonikibe küldte Victor Antonescu volt párizsi követet „pour se tenir prêt à se rendre en Roumanie dans le cas, où les pourparlers d’armistice proposés par les Bulgares auraient une suite.” Uo. f. 104, Pichon Rómának, 1918. szept. 27.

³¹Ezeket az elveket a külügyminisztérium még a november 5-i amerikai nyilatkozat elhangzása előtt szögezte le, azzal kapcsolatban, hogy az amerikai kormány a fegyverszünet kérdéséről kikérte a román kormány véleményét. L. R. vol. 31. f. 145, Pichon 1918. nov. 1. – Az elveket az amerikai nyilatkozat átnyújtása után is fenntartották, de azt a következtetést vonták le belőle, hogy egyrészt még fokozottabb segítséget kell Romániának nyújtani, másrészt érdekeit valamelyest figyelembe kell venni a német békeszerződésben. Nov. 7-én Franchet D’Espèrey felszólítást kapott „de donner tout aide possible aux Roumains pour pouvoir surmonter les difficultés de la mobilisation”, s konkrétan repülőgépek átadására a személyzettel együtt, valamint tanácsadó tisztek kiküldésére. 4 N 58, doss. 10, a külügyminiszter levelének másolata a Conseil Supérieur de Guerre iratanyagában, a szöveg megküldve a tábornoknak, 1918. nov. 7. – Nov. 5-én pedig egy feljegyzés, a Romániával szemben tapasztalható amerikai álláspontra hivatkozva állítja fel azt az elvet, hogy a fegyverszünetben meg kell követelni ennek az országnak német katonai kiűrését. A. Paix, vol. 210, doss. 8. ff 77–80.

³²Ld. a 30. sz. jegyzetet.

³³Erről a katonai akcióról ír *Paul Azan*: Franchet D’Espèrey. Paris. 1949, 213–216, *Bernachot*: i. m. vol. II, 65, *Vadász*: i. m. Az okt. 7-i instrukció egy-egy részét valamennyien ismertetik, egyik

már a Monarchiával kötött fegyverszünet szempontjából is késő volt. Az a tény, hogy a francia kormány, amely Romániának e fegyverszünetben való részvétele érdekében gyorsított menetben hajszolta saját katonáit Bulgárián át a román határ felé, végül mégis kész volt tervének beteljesedése nélkül is a fegyverszünet megkötésére, csak alátámasztja, amit az utóbbi sürgető voltáról eddig mondtunk. Hozzá kell tennünk, hogy a francia kormány ebből a szempontból következetesen járt el. Jóllehet az amerikai kormány november 5-én nyilatkozatban kimondta Románia szövetséges státusának elismerését, követeléseinek jogosságát és megígérte e követelések támogatását,³⁴ Párizsban a helyzetet továbbra is úgy értelmezték, hogy miután a megkívánt kormánycsere és hadüzenet Romániában nem következett be, ott front nem létezik, nem-létező frontra pedig fegyverszünetet nem lehet kötni.

Ezzel az előzetesen kialakított elgondolások a román frontra nézve elestek, annál is inkább, mert a fegyverszünet feltételeinek az antant által történt elfogadása napján, október 31-én a Berthelot parancsnoksága alatt álló francia erők egy keleti demarkációs vonal esetleges megszállóiként helyzetükből kifolyólag még nem jöhettek számításba. Mégis nagyon tanulságos, melyek voltak az október 15-i fegyverszüneti tervezet kijelölt pontjai Magyarország keleti felében. A vezérkar Temesvárt, Nagyváradot és Nagybányát jelölte ilyen pontokként. E helységek által lezárt területet kellett volna a román hadsereg számára kiüríteni, a felsorolt helységekkel együtt.³⁵ Ebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy az 1916-os vonalat a francia vezérkar korrigálta. Két vonatkozásban is. Nem szánta már az egész Bánátot Romániának, hanem azt Románia és Szerbia között akarta megosztani úgy, hogy a megosztás vonala Temesvártól nyugatra húzódjék a Dunától a Marosig. Innen északra haladva Nagyvárad magasságáig lényegében véve egybeesett a konferencia által végül kidolgozott határral, Nagyvárad felett viszont ettől Magyarországra nézve előnyösen tért el.

Milyen megfontolásokkal magyarázható a jelzett korrekció az 1916-os vonalhoz képest? Úgy hisszük, hogy ebben a jogi szempont a hivatkozási alap szerepét töltötte be.

---

helyen sem szerepel azonban annak Romániával kapcsolatos fejezete. E szerint Berthelot tábornok a Balkánra megy „en vue de préparer et diriger . . . l'action militaire destinée a faire entrer de nouveau la Roumanie dans la lutte aux côtés de l'Entente.” Misszióját Clemenceau két részre bontja. Az első fázisban feladata „de préparer notre intervention ultérieure en Roumanie par une action à la fois politique et militaire visant: à provoquer l'avènement d'un Gouvernement favorable à l'Entente, à organiser la résistance à l'emprise allemande et le soulèvement général du pays. – La deuxième phase sera caractérisée par une intervention militaire directe des Alliés en Roumanie, seul moyen qui, dans la situation actuelle de ce pays, permette de la libérer de l'emprise ennemie . . .” – 4 N 53, doss 2.

³⁴A. Paix, vol. 201, doss. 7. f. 2 és f. 8 Jusserand két jelentése az amerikai jegyzékről, nov. 6-án és 9-én. Ezúttal ismertette a szöveg pontos francia fordítását. Ebből: az amerikai kormány „exercera le moment venu son influence pour que les justes droits territoriaux et politiques du peuple roumain soient reconnus et mis à l'abri de toute agression étrangère.”

³⁵A. Paix, vol. 201, doss. 8., ff. 10–15, Condition à poser dans la convention réglant la suspension des hostilités entre les puissances alliées et les puissances centrales, 1918. okt. 15. – Az irat harmadik pontja „C. – Front balkanique et roumain. – 1° Libération commençant immédiatement et devant être terminée dans un délai de 15 jours des territoires serbes, monténégrins, albanais et roumains. – 2° Évacuation dans un délai de 30 jours et occupation temporaire à titre de garantie par les troupes alliées: a) de la Bosnie et de la Hercegovine, b) de la Syrmie avec Peterwardien et Neusatz, c) de la Transylvanie jusqu'à la ligne incluse Temeswar, Nagy Varad, Nagy Bania, d) de la Bukovine. – 3° Livraison immédiate aux Alliés des ports et de la flotte du Danube en aval des Portes de Fer.”

Felmerül viszont az a lehetőség, hogy a titkos szerződés ígéreteit – mint számos antant politikus – esetleg egyes francia személyiségek is túlzottaknak tartották,³⁶ s a bekövetkezett jogi alappal élve fel akarták használni a módosítás lehetőségét. Fontosabb érvnek tűnik, amit a külügyminisztériumban hangsúlyoztak is, hogy Románia időközben megszállta Besarábiát, amiről a bukaresti szerződésben magától értetődően nem esett és nem eshetett szó, így tehát Nyugaton támasztott igényeit valamelyest mérsékelnie kell.³⁷

Miután úgyszólván bizonyossá vált, hogy a román front újramegnyitására a fegyverszünet megkötése előtt nem kerül sor, Guillaumat tábornok, a balkáni fronton Franchet D'Espèrey elődje, új fegyverszüneti tervezetet dolgozott ki. Az október 28-i dátummal ellátott irat két fő feladat megoldását tűzte ki: olyan katonai helyzet teremtését, amely lehetővé teszi a harc újrafelvételét, ha a szükség úgy kívánja, valamint az operációs terület kiterjesztésének biztosítását Romániára, utóbb pedig Oroszországra. E célból többek között öt hídfőt kívánt létesíteni Magyarország sakkban tartása végett a Duna balpartján (Palánka, Újvidék, Pancsova, Kubin, Bázias), s követelte a német csapatok 15 nap alatt történő kivonását. A Balkánon a megtámadott államok: Szerbia, Albánia és Montenegró kiürítését kívánta.³⁸ Ez a tervezet a fennálló katonai helyzetet fejezte ki; nem beszélt a Monarchia területeiről, amelyekre a szövetséges erők még nem nyomultak be, s többé nem említette a keleti, létre nem jött frontot sem.

E tervezethez képest az utolsó pillanatban még egy újabb módosító körülmény merült fel. Október 29-én a szövetségesek álláspontja még az volt, hogy az olasz fronton Diaz, a balkáni fronton Franchet D'Espèrey tábornok az illetékes, akihez a Monarchia képviselőinek fegyverszüneti kérelmével fordulniuk kell, s akik az okmányt majd aláírják.³⁹ 31-én azonban, amikor a feltételeket elfogadták, már nemcsak az október 15-i

³⁶ Paix 1914–1918, vol. 69, 84, Saint-Aulaire 1916. aug. 22. Saint-Aulaire szerint a konvenció aláírása után az olasz követ, Fasciotti kijelentette: „Il n'y a vraiment aucun inconvénient à garantir à la Roumanie des concessions tout à fait impossibles à réaliser: nous manquerons à nos engagements sans remords puisque nous n'aurons aucun moyen de les tenir. Cette clause de garantie eût été bien plus gênante si les demandes roumaines eussent été plus modérées.” Az orosz követ helybenhagyta e megjegyzést. – A jelentés mellett a titkos szerződés egy példánya (ff. 85–88).

³⁷ Leszögezte ezt Lacombe 1918. dec. 22-i feljegyzése, amely Románia szövetséges elismeréséhez az alapot szolgáltatta, R. vol. 32, ff 32–33, valamint kifejezésre juttatta Pichon dec. 30-i, a szövetséges államoknak Románia elismeréséről tett javaslata. Az utóbbiból: „Toutefois le traité du 17 août 1916 ayant été en droit abrogé par le traité de Bucarest, conclu avec nos ennemis, il y aura lieu pour les Alliés de formuler une déclaration nouvelle prenant pour base le traité de 1916 pour l'examen des revendications roumaines, compte étant tenu de l'annexion ultérieure de la Bessarabie et des intérêts généraux des Alliés sur lesquels les puissances auront à se prononcer dans leurs pourparlers prochains.” – Uo. ff. 67–68. – A brit kormány dec. 25-én kifejezett kérdést intézett Párizshoz e problémát illetően (f. 44.), amire a francia külügyminisztérium 30-án azt válaszolta, hogy az elismerést fenntartásokkal javasolja (ff. 69–70). A francia tervezetet az olasz kormány 1919. jan. 1-én (f. 72), a brit kabinet 4-én elfogadta (f. 74).

³⁸ A. Paix, vol. 197, doss. 3. ff. 8–11, Guillaumat tábornok feljegyzése, 1918. okt. 28. Az irat feltűnő egyezést mutat egy másik tervezettel, amelyet címe szerint Lloyd George angol miniszterelnök javasolt; azonos például a Magyarországot érintő öt hídfő. Az utóbbi azonban követelni akarta Lengyelország, Ukrajna, Oroszország és Románia kiürítését is. Uo. ff. 26–28.

³⁹ Az október 29-én Jusserand számára fogalmazott szöveg szerint „le Président, s'il juge bon de nous transmettre la demande d'armistice de l'Autriche, pourrait lui répondre de suite que la demande d'armistice peut être adressée par les chefs des armées autrichiennes d'une part au Général Commandant les armées alliées sur le front italien, et d'autre part au Général Commandant les armées

követelményeket, de a Guillaumat tábornok által megfogalmazottakat is elejtették, demarkációs vonalat kizárólag az olasz fronton jelölték ki, s az aláíratandó szöveget csak Diaz tábornoknak küldték meg. Többé nem volt szó arról, hogy a balkáni fronton a Keleti Szövetséges Hadseregek főparancsnoka egy másik fegyverszünetet kötne vagy köthetne.⁴⁰ Honnan az újabb változtatás? Nem kétséges, hogy ezt a magyarországi események idézték elő. Elkezdődött a magyar polgári forradalom, életbe lépett tehát a korábbi döntés: önálló magyar kormánnyal külön fegyverszünet nem köthető. Mivel viszont e frontszakasról a magyar kormány közbejött nélkül aligha lehetett intézkedni, a fegyverszünet szövegéből a keleti front után a balkáni is kimaradt. Olyan szöveget szerkesztettek tehát, amely elvileg ugyan az egész Monarchiát érintette, gyakorlatilag viszont csak azt a frontszakaszt, amelyen Bécs illetékessége elsődleges volt, s amelyen egyébként tiszta helyzet állt elő katonai szempontból is.

Végeredményben az a véleményünk, hogy a szerb érdekeket a padovai szövegből nem annyira az olasz szempontok figyelembevétele szorította ki, mint inkább az a törekvés, hogy a fegyverszünet azonnal megköthetővé váljék az új magyar kormány bevonása nélkül.

A padovai szöveget alapjában három tényező határozta meg tehát: a tisztán katonai fegyverszünet elve, a fegyverszünet aláírásának rendkívüli sürgőssége a Monarchia esetében és a magyar forradalom kitörése. E tényezők együttes következményeként maradt el belőle mind a keleti, mind a balkáni demarkációs vonal, s ugyanezért esett el a kettős fegyverszünet elve. Az egész összefüggésből automatikusan következik, hogy Szlovákia problémáját sem feledékenység, vagy kapkodás folytán mellőzték, hanem azért, mert front híján nem nyílt mód semmiféle intézkedésre. Mihelyt az általános és politikai feltételeket is tartalmazó fegyverszünet gondolata elesett, eleve világos volt, hogy Csehszlovákia problémáját a fegyverszünet keretében nem lehet megoldani, s erről más úton kell majd gondoskodni. Úgy tűnik, a szövetségesek a fegyverszünet aláírása után, de még a konvenció megkötése előtt megkísérelték egy „csehszlovák front” nyitását, ez a törekvés azonban nem járt eredménnyel.⁴¹

Jóllehet a padovai fegyverszünet Magyarországra nézve semmiféle gyakorlati következménnyel nem járt, általános természetű előírásait az antant hatalmak reá is vonatkoztatták. Méghozzá e vonatkoztatás automatikus volt, az el nem ismert magyar kormány hozzájárulására ehhez nem volt szükség. Ám ha a hatalmak nem is kérték és nem is kérhették a magyar hozzájárulást, ennek megadása mégis nagy gondot vett le vállalkról. A tárgyalást folytató olasz tisztek közölték, hogy csak egyetlen fegyverszünetre kerül sor,

---

alliées d'Orient, sur le front balkanique. Ces deux généraux feront connaître respectivement les conditions d'armistice nécessitées pour la garantie de chacun des fronts; l'ensemble de ces conditions formera les conditions à accepter par le Gouvernement austro-hongrois.” – A. Paix, vol. 199, doss. 2. ff. 50–52^A.

⁴⁰ A fegyverszünettel kapcsolatos további iratok: a külügyminisztérium által okt. 30-án készített változat, kisebb javításokkal, újabb tisztázat okt. 31-én újabb javításokkal és a 31-i vita után a végleges szöveg. – A. Paix, vol. 197, doss. 3. ff. 12–22. – Ezek mellett található az okt. 31-én hozott határozat arról, hogy e szöveget a Conseil Suprême de la Guerre elfogadta, az olasz kormány továbbítja Diaz tábornoknak, aki felhatalmazást kap a feltételek közlésére. Uo. f. 23.

⁴¹ A november 4-i szövetséges tanácskozás anyaga nyújt erre támpontot, amire még visszatérünk.

s e hírt Weber osztrák tábornok november 2-án le is adatta a magyar szervek számára.⁴² A korábbi eredő értesülés alapján a Monarchiának a balkáni frontszakaszra illetékes, néhány nappal előbb felállított bizottsága november 3-án küldöttséget indított erre a frontra is, s a két küldött Belgrádban átvette Franchet D'Espèrey tábornok feltételeit. A tábornok – ugyancsak korábbi instrukciói értelmében – kijelentette, hogy a balkáni fronton felhatalmazással rendelkezik a tárgyalásra és a fegyverszünet megkötésére.⁴³ Mielőtt azonban e tárgyalásnak bármiféle folytatása és következménye lehetett volna, november 4-én hajnalban a magyar központi katonai szervek táviratilag értesítették a Padovában tartózkodó Weber tábornokot arról, hogy magyar részről felhatalmazzák a fegyverszünet aláírására.⁴⁴ Weber tábornok a fegyverszünetet a megelőző napon már aláírta, de az okmány rendelkezései még nem léptek érvénybe. A magyar nyilatkozatot jogi szempontból aligha lehetett értékelni, az antant hatalmak ilyen szempontból nem is reflektáltak rá, mégis megkönnyebbültek a tudattól, hogy a magyar kormány az ellenségeskedést nem kívánja folytatni.

Hogyan tekinthette viszont e nyilatkozatot a magyar kormány? Két forrásból kétféle értesüléssel rendelkezett: az egyik Padovából származott és azt állította, hogy csak az ott kötött fegyverszünet érvényes, a másik Franchet D'Espèrey-től és azt közölte a magyar kormánnyal, hogy a balkáni frontszakaszra vele kell érvényes fegyverszünetet kötni. A kérdést Budapesten aligha lehetett eldönteni.

A magyar történészek elemzik azokat a nehézségeket, amelyekkel a Károlyi-kormánynak számolnia kellett az esetben, ha az antant Magyarországot továbbra is hadviselőként kezeli.⁴⁵ Röviden összegezzük őket. Kézenfekvő volt, hogy ebben az esetben folytatódik a balkáni offenzíva, s ennek során nemcsak a francia, de a szerb csapatok is átlépik az országhatárt ismeretlen stratégiai – és esetleg mögöttük húzódó politikai – célokkal. Elébe vágandó ennek az eshetőségnek, a magyar kormány azonnal elismerte az október 29-i horvát elszakadási nyilatkozatot. Horvátországot, amely elszakadt a birodalomtól, de még nem csatlakozott a vajúdas stádiumában levő jugoszláv állam

⁴²6 N 71, iratcsomó Weber tábornok táviratainak másolatairól, 1918. nov. 2–3. Ezek között egy nov. 2-i, amelyet német nyelven Budapest vett: „En conséquence, d'après ce que me communique l'Etat-Major Général, on n'accepterait pas de commission d'armistice austro-hongroise sur les fronts balkanique ou roumain. Il en résulte qu'un armistice conclu ici devrait être applicable à tous les fronts de l'Autriche-Hongrie.”

⁴³Ír erről az akcióról *Horváth Jenő*: i. m. 9. Ő nem talál magyarázatot a két magyar küldött, Dormándy és Kozmovszky alezredesek fegyverszüneti kérelmére, mert a helyzetet úgy értelmezi, hogy a magyar kormány november 3-án már elfogadta a padovai feltételeket. A valóságban azonban a magyar kormány ezen a napon még csak a feltételek tudomásul vételét nyugtázta. – Ld. még *L. Nagy* i. m. 9, és *Siklós*, i. m. 90. – Nov. 4-én Franchet D'Espèrey jelentette, hogy 3-án 11 órakor jelent meg Belgrádban a két magyar követ. Feltételként ő a dunai flotilla átadása és a szabad közlekedés biztosítása mellett a következőket követelte: „Retirer ses troupes au-delà d'une zone de terrain de quinze kilomètres de largeur au Nord du Danube–Save et à l'Ouest de la Drina et frontière Serbe et Montenegro jusqu'à l'Adriatique à partir de frontière Roumanie à l'Est, y déposer ses armes et matériel de guerre et permettre occupation de cette zone par armées alliées.” 4 N 58, doss. 10, Franchet D'Espèrey 1918. nov. 4.

⁴⁴6 N 71, Weber táviratai között, a budapesti rádió által leadott távirat november 4-én hajnalban.

⁴⁵Ld. erről különösképpen *Siklós*: i. m. 90–91.

keretében Szerbiához, pillanatnyilag mintegy ütközőnek lehetett tekinteni. A magyar kormánynak érdekében állt e status leszögezése. Sürgős lépést igényelt az erdélyi probléma is. Feltétlenül számolni kellett azzal, hogy a Monarchia összeroppanását Románia megmozdulása kíséri. Amennyiben a fegyvernyugvás nem áll be, úgy módja nyílik arra, hogy a háborúba bekapcsolódjék és meginduljon Magyarország ellen. Főbenjáró érdeknek tűnt tehát a magyar kormány szemszögéből, hogy helyzetét tisztázza, mielőtt a román politikai körök megmozdulhatnának. Volt Károlynak egy harmadik, feltétlenül tisztázandó problémája is. A Mackensen marsall parancsnoksága alá helyezett német erők Ukrajnától a Bánátig éppen tömörülőben voltak, és útjukat nyugat felé véve nem kerülhették el Magyarországot. Németország pedig még nem tette le a fegyvert. Ha a magyar állam, mint antantbarát állam szembefordul ezzel az erővel, úgy egyrészt egy nagyjából intakt és jól felfegyverzett, mintegy 170 000 főnyi hadsereggel találja szemben magát, másrészt szétszakítja a Németországgal fennálló kereskedelmi kapcsolatokat és a blokád miatt az ország néhány napon belül szén és egyéb nyersanyag nélkül marad. Ha viszont nem lép fel a német erőkkal szemben, úgy a hadat viselő Németország támogatójává minősül. Az utóbbi semmiként sem illett Károlyi külpolitikai elképzeléseibe.

Mackensen hadseregének kérdése a szövetségesekkel még akkor is tisztázandó volt, ha a padovai szerződés Magyarországra érvényes. Ugyancsak tisztázandó volt ebben az esetben is, hogy a fegyverszünetben említett stratégiai pontok melyek lesznek, továbbá hogy milyen haderők, milyen körülmények között szállják meg azokat. Mindent összevéve, a magyar oldalon minden – jogi, katonai és politikai – szempont amellettszól, hogy a kormány az ország helyzetét tisztázza és rögzítse egy számára még relatíve kedvező helyzetben.

Hogyan alakult ki a másik oldal álláspontja, ez a további kérdésünk. Nem tudjuk pontosan megmondani, hogy a fegyverszünet „alkalmazásának” formulája mikor alakult ki, sem azt, hogy melyik francia szerv vetette fel. Tény viszont, hogy Clemenceau, újból hangsúlyozva, hogy a fegyverszünetet az egész Monarchiával kötötték, november 6-án már felhatalmazást adott Franchet D’Espèrey-nek arra, hogy a magyar kormány, mint „helyi szerv” képviselőivel egyezményt kössön a fegyverszünet „katonai alkalmazásáról”.⁴⁶ Dokumentálni nem tudjuk – legalábbis egyelőre –, hogy vajon a francia kormány a szövetségesek közül mely kormányokkal konzultált e kérdéstről; a további események tükrében mindenesetre úgy tűnik, hogy értesüléssel rendelkezett erről a brit kabinet, de nem volt beavatva az olasz kormány. Magától értetődik, hogy a szerb tényezők, a konvenció részvevői, tájékoztatva voltak.

Szólnunk kell másodszer Franchet D’Espèrey szerepéről; arról, hogy vajon a tényeknek megfelelőhetett-e a francia és szövetséges politikusok, majd nyomukban publicisták és végül történészek által is képviselt állítás, hogy a tábornok önkényesen, instrukció nélkül, vagy azokat semmibe véve, a kormány szándékainak ismerete hiányában járt el.⁴⁷ Lássuk, miként rekonstruálhatók az események a francia források alapján. Közvet-

⁴⁶ 4 N 58, doss. 10, Clemenceau 1918. nov. 6. – Leszögezi, hogy a padovai fegyverszünet az egész Monarchiára érvényes, majd így folytatja: „Il est bien entendu que pourparlers engagés avec représentants Maréchal Koevess ne doivent porter que sur applications de ces clauses, qui sont seules valables pour tous théâtres d’opérations.”

⁴⁷ Ld. a 9. sz. jegyzetet.

lentül azután, hogy november 3-án megjelent Belgrádban a fegyverszüneti küldöttség, Franchet D'Espèrey párizsi feletteseinek feltette a kérdést, hogy vajon a Diaz által aláírt okmány érvényes-e Magyarországra, vagy a magyarok újabb jelentkezése esetén folytatnia kell velük a tárgyalást.⁴⁸ Már említettük Clemenceau válaszát: tárgyaljon a tábornok a fegyverszünet alkalmazásáról.⁴⁹ 7-én Franchet D'Espèrey jelentette, hogy hírt kapott a Károlyi vezette magyar delegáció megérkezéséről Belgrádba. Ő maga Nisből jövet szintén Belgrádba megy, s Károlyival instrukciói szerint megbeszéli a fegyverszünet alkalmazásának egész komplexumát, különösen ami a vasutak és vízi utak birtoklását, használatát, valamint Szerbia katonai fedezetét illeti.⁵⁰ Időközben a hadügyminisztérium útnak indított Nisbe egy küldeményt, amelyet a kísérőirat másolata szerint a tábornoknak kellett kézbesíteni, mielőtt Nisbe érkezik. A küldemény két iratot tartalmazott, egyrészt a Villa Giustiban aláírt fegyverszüneti szerződés szövegét, és egy másikat, amelyet a kísérő szöveg így jelölt meg: „szöveg Franchet D'Espèrey tábornok számára”.⁵¹ Nehéz elképzelni az adott időpontban, helyzetben és kontextusban, hogy ez a szöveg más lehetett volna, mint az aláírandó katonai konvenció szövege. A tábornok irataiból megállapítható, hogy valóban járt Nisben, s ezt követően tárgyalt Károlyival és a magyar delegációval.⁵² Alátámasztja e felfogást egyik november 8-i távirata is, amelyben felveti, nem kellene-e a feltételek közé felvenni, hogy amennyiben a német haderő az előírt időponton belül nem hagyja el Magyarország területét, úgy a magyar kormány köteles leszerelni és internálni, mert – írja – ez hiányzik a szövegből.⁵³ E kérdésből logikusan két következtetés adódik. A tábornok ebben az összefüggésben nem gondolhatott a padovai fegyverszünetre, nincsen olyanra, amelyből e követelmény hiányzik, lévén, hogy az tartalmazta ezt az előírást. Ellenkezőleg azt állapíthatta meg, hogy ez a formula szerepel a padovai szövegben, a másiktól viszont hiányzik. A másik következtetés: ha a belgrádi szöveget maga fogalmazta és nem kész szöveget kapott, akkor ilyen kérdést nem tesz fel, hanem az általa kívánatosnak tartott módosítást is elvégzi saját maga. Végül kiegészíti e kérdést a tábornok november 12-i utasítása Henrys tábornoknak. Felkérte, menjen Henrys Belgrádba és írja alá a magyar kormány képviselőjével egyetemben a katonai konvenciót. Egyben közölte – minden kommentár nélkül –, hogy a szövegben bizonyos módosítások „vannak”. Így

⁴⁸ 4 N 58, doss. 10, Franchet D'Espèrey, 1918. nov. 5.

⁴⁹ Ld. 46. sz. jegyzetet.

⁵⁰ 4 N 58, doss. 10, Franchet D'Espèrey, 1918. nov. 7. Ebben: „Je traiterai avec lui toutes les questions de l'application à la Hongrie des clauses de l'armistice signé par le Général Diaz en m'inspirant de vos instructions . . .”

⁵¹ 20 N 234, doss. 2.

⁵² Az irodalom nagy részében a találkozó időpontját november 7-re teszik, de található november 5 és 6-i dátum is. Franchet D'Espèrey irataiból az állapítható meg, hogy Károlyiék 6-án utaztak le Belgrádba, a tábornok a találkozót 8-ra tervezte, de mégis sikerült 7-én késő délután Belgrádba megérkeznie. A tanácskozásról leadott táviratát azonban Szaloniki csak 8-án este tudta továbbítani. Ez egybevág Károlyi leírásával, amely szerint a tábornok őt és kíséretét Belgrádba érkezte másnapján fogadta (i. m. 171. old.), majd azt írja, hogy november 8-án tért vissza Budapestre (uo. 176. old.). – Itt jegyezzük meg, hogy Clemenceau táviratának, amelyben újból leszögezte, hogy a konvenció kizárólag katonai kérdéseket tartalmazhat, nem találtuk nyomát, bizonyos azonban, hogy annak dátuma nem lehetett nov. 12., amint több helyen szerepel, tekintettel arra, hogy Károlyi e táviratra a Nemzeti Tanács ülésén már nov. 10-én hivatkozott.

⁵³ 4 N 58, doss. 10, Franchet D'Espèrey 1918. nov. 8.

megváltozik a cím (eredetileg ebben még a fegyverszünet szó szerepelt, ami most katonai konvencióval cserélődött fel), a 11. cikkely a német haderő távozására 15 napot biztosít a korábbi 10 helyett és végül elmarad a 18. cikkely, amely eredetileg leszögezte, hogy „az ellenségeskedések a szövetségesek és Magyarország között megszűntek”.⁵⁴ Ebből a táviratból arra lehet következtetni, hogy a pontosításokat is Párizsban végezték el. A címet alkalmazták az „alkalmazás” kategóriájához, a németek elvonulásának határidejét ugyanúgy szabták meg, amint a padovai szerződés tette, és végül, miután a fegyverszünet az ellenségeskedést már megszüntette, mellőzték ennek újabb kimondását. Ugyanakkor a Franchet D’Espèrey által javasolt pótlás felvételére nem került sor, a belgrádi szövegben az internálás kötelessége nem szerepel, nyilván azért nem, mert e tekintetben az „alkalmazás” szükségességét a hadügyminisztériumban nem látták fennforogni. Úgy tűnik tehát, Franchet D’Espèrey a katonai konvenció kérdésében annyi szabadságot sem vett magának, hogy egy fél mondatot önhatalmúlag belevegyen. Ide tartozik még egy apró motívum, amely arról árulkodik, hogy a tábornok az egész kérdésben alapjában véve közömbös volt, s nemcsak nem önkényeskedett, de még csak nem is kezdeményezett. Amikor ugyanis a Károlyival lefolyt tanácskozásról jelentett és a magyar kormány kérésére táviratilag továbbította a magyar nyilatkozatot, ehhez nem fűzött kommentárt. Mindössze azt jegyezte meg, hogy amennyiben Párizsból pozitív választ kap, a konvenció azonnal aláírható. A maga részéről mindenestre továbbfolytatja előnyomulását.⁵⁵

Azt hisszük, a fentiekben ismertetett dokumentumok, ha nem is száz százalékos, de elegendő alapot nyújtanak ahhoz, hogy a Franchet D’Espèrey egyéni tévedésén, vagy a kormányétól eltérő szándékain nyugvó magyarázatokat a katonai konvenció genezisének illetően nyugdíjazni lehessen. Néhány cikkelyt azonban egyenként is érdemes szemügyre venni, hogy a konvenció körüli félreértések tisztázhatóak legyenek. Ez a vizsgálat a padovai és a belgrádi szöveg összehasonlításán alapul. A konvenció legfőbb alaki hibájává első cikkelye vált, amely kimondja, hogy az antantmegszállás alá kerülő területeken a polgári közigazgatás a helyi szervek kezén marad. E cikkelyt úgy értelmezték, mint Franchet D’Espèrey jóindulatának kifejeződését (súlyos tévedését, hibáját stb.). A valóságban azonban semmiféle „kedvezésről” nem volt szó ebben az esetben. A fegyverszünet 6. cikkelye ugyanis így szólt: „A kiürített osztrák–magyar területeket ideiglenesen a helyi szervek adminisztrálják a megszálló szövetséges csapatok ellenőrzése alatt.” A belgrádi szövegből csak az „ideiglenesen” szó maradt ki, kétségtelen azonban, hogy egy fegyverszünethez kapcsolódó katonai konvenciót már csak jellege miatt sem lehetett véglegesnek tekinteni.

A magyar kormánynak tett engedményként értékelte már maga Károlyi, és nyomában több történetíró is, az úgynevezett rend-klauzula kihagyását a belgrádi szövegből. Utólag nehéz rekonstruálni, hogy a szöveg eredetileg vajon tényleg önálló cikkelyt tartalmazott-e erről a kérdéstről, vagy az egyik, ebben az esetben nevezetesen a 3. cikkely csonkításáról lett volna szó. Találgatásokba nem kívánunk bocsátkozni, annál is kevésbé, mert a kérdés egészének elbírálásában ennek nincs jelentősége. Fontosak azonban e kérdés előzményei és a két szöveg – a padovai és a belgrádi – gondos összevetése.

⁵⁴ 20 N 528, doss. 3., Franchet D’Espèrey 1918 nov. 12.

⁵⁵ A. Paix, vol. 203, doss. 12. ff. 83–84 és 4 N 58, doss. 10, Franchet D’Espèrey, 1918. nov. 8. Az iratot közli Gy., *Litván: Documents des relations franco-hongroises des années 1917–1919*, in: *Acta Historica* 21, 1975, 191–192.

Ami az előzményeket illeti, az angol és a francia kormány, tökéletesen tisztában lévén azzal, hogy a fegyverszünet a Monarchia átrendezésének problémáit nemcsak nem oldja meg, de még csak meg sem közelíti, felfedezték, hogy a hiányokat a stratégiai pontok megszállásának követelményével hidalhatják át. Ezt a követelményt tulajdonképpen már az átvonulási szabadság biztosítása maga után vonta, Párizsban azonban hamarosan felismerték, hogy a stratégiai pontok megszállása arra is alkalmas, hogy a tervezett közép-európai rendezést ennek segítségével oldják meg. Október utolsó, november első napjaiból származó több irat tanúskodik e felismerésről, s az ahhoz kötődő szándékról. Mindenekelőtt egy külügyi állásfoglalás, amelyet De Caix osztályvezető szignált. Ez az irat leszögezi, hogy a szövetségesek benyomulása Ausztria–Magyarország területére elengedhetetlen a nemzetiségek igényeinek kielégítése szempontjából.⁵⁶ Egy névtelen, terjedelmes tanulmány viszont a francia csapatok megszálló tevékenységének politikai hasznosságával foglalkozott ebben az övezetben. Számolt azzal, hogy Romániában, Cseh-szlovákiában, Magyarországon, sőt esetleg Ausztriában is állomásoznak majd francia csapatok, s a francia megszállást a közép-európai döntő francia befolyás biztosítékaként fogta fel. Magyarország esetében a katonai megszállást helyesnek vélte polgári személyek kiküldésével kiegészíteni, s a megszállást úgy értelmezte, mint az új magyar köztársaság franciabarát irányvonalának politikai felhasználását. Ugyanakkor a romániai katonai jelenlét feladatai között fontosnak látta az erdélyi részek megszállásában való részvételt, feltételezve, hogy az átadás során kisebbségi súrlódások, sérelmek keletkeznek, amelyeket a francia részvétel csökkenthet. Az iratban kifejtett egész elgondolás semmi más, mint a stratégiai pontok megszállásához fűződő aktuális, november eleji francia külügyminiszteri értelmezés.⁵⁷ A francia (és egyúttal az angol) interpretációt megvilágítja az október 31-én lezajlott szövetséges vita is a padovai feltételekről. Az ülésen többek között a szerb képviselő, Vesnić követ is részt vett, és kérte, hogy a fegyverszünet legyen tekintettel a szerb érdekekre. Clemenceau és Balfour brit külügyminiszter két érvet hozott fel a kérés elhárítására. Mindketten hangsúlyozták, hogy a fegyverszünet nem azonos a békeszerződéssel, s mindketten a stratégiai pontok megszállását lehetővé tevő cikkelyre hivatkoztak, mint olyanra, amelynek segítségével minden igény kielégíthető.

Hogy Vesnićet, és általában véve a szerb politikusokat megnyugtassa, ezzel kapcsolatban vetette fel Balfour az úgynevezett rend-követelményt. A francia külügyminisztérium által szerkesztett szövegben az október 31-i tanácskozás eredményeként mindössze egy módosítást eszközöltek. 4. cikkelyébe, amely a stratégiai pontok megszállásáról szólt,

⁵⁶ A. Paix, vol. 203, doss. 12, ff. 49–50, Note sur les demandes d'Armistice, 1918. okt. 30. Ebben a szövegben De Caix a fegyverszünet aláírásának szükségessége mellett érvelve 4. pontként a következőket írja (a fogalmazási zavar az eredetiben): „4° parce qu'il est impossible de permettre à l'Autriche – à la Hongrie l'opposition de nationalités, maintenant nos alliés suffirait à l'empêcher – de prétendre régler le sort des nationalités et qu'il faut que les Alliés pénètrent dans le pays pour diriger l'émancipation de ces nationalités et leur servir d'arbitres dans la détermination de leurs frontières.”

⁵⁷ Archives diplomatiques, Europe Z. Autriche, vol. 61, ff. 107–111. Ebben Magyarországról: „Notre objectif doit être . . . chez les Magyars positif – faire dominer dans la nouvelle république hongroise (magyare) l'influence française, et profiter de la préférence que les Magyars nous ont marquée en demandant à être occupés plutôt par nous.” – A román kérdéssel kapcsolatban többek között: „En Transylvanie, le gros point est d'éviter que les populations non-roumaines, surtout le million environ de Magyars, ne soient molestées.”

a katonai indokokra való hivatkozás mellé bevették a „pour maintenir l'ordre” kifejezést, másként szólva a stratégiai pontok megszállását két tényezővel indokolták, a katonai érdekekkel és a rend fenntartásával.⁵⁸

A belgrádi konvenció szövegéből – akár önálló cikkely foglalkozott ezzel eredetileg, akár csak a 3. cikkely része volt (logikusan ugyanis ide tartozott) – mindenesetre ez az indoklás kimaradt. Am nemcsak ez maradt ki, hanem minden indoklás. Másként szólva, a belgrádi konvenció a megszállást minden indok nélkül tartalmazta a főparancsnok mindenkorai rendelkezései alapján. Ugyanakkor a belgrádi szöveg egy bővítménnyel is rendelkezett. Míg a fegyverszünet kizárólag stratégiai pontokról beszélt, a konvenció ebben az összefüggésben az alábbi kitételt alkalmazza: „Droit d'occupation par les Alliés de toutes localités (kiemelés a szerzőtől) ou tous points stratégiques.” Vagyis a konvenció a főparancsnoknak jogot biztosított bármely magyar tanya vagy falu megszállására anélkül, hogy a helység stratégiai pontnak lett volna tekinthető. A jellemzett összefüggésben nehéz a magyar kormány javára tett bármiféle engedményről beszélnünk.

Miután tisztáztuk, hogy Franchet D'Espèrey a konvenció megkötésében nem egyéni elgondolásait követve járt el a kérdés egészét tekintve, sőt valószínűsítettük, hogy magát a szöveget is készen kapta, másfelől rámutattunk arra, hogy e szöveg elemzése alapján nem tartható fenn a magyar kormánynak tett engedmény feltételezése sem, visszaérkezünk kiindulási kérdésünkhöz: mi volt a francia kormány célja ennek az okmányoknak az aláírásával? A legelső cél, amint utólag Clemenceau is hangsúlyozta, katonai természetű volt.⁵⁹ Milyen konkrét katonai elgondolásra irányulhatott?

A régebbi magyar történeti irodalomban felmerült az az elgondolás, hogy a francia kormány a belgrádi egyezményt azért ajánlotta fel, mert a Magyarországon való átvonulás tette lehetővé Mackensen hadseregének elvágását és a felvonulást Németország ellen. A november 4-i szövetséges értekezlet anyagával támasztották ezt alá, ahol valóban felmerült a front megnyitása Németország ellen erről az oldalról. E nézet képviselője úgy látta, hogy miután a német kormány november 11-én aláírta a fegyverszüneti okmányt, a magyar konvenció értelmét veszítette.⁶⁰ Kétségtelen tény, s ez egyéb dokumentumokból

⁵⁸ *Mermeix*: i. m. 207–215. Közli az okt. 31-i vitát. Eszerint a 4. cikkellyel kapcsolatban, még a rend fenntartására való hivatkozás felvétele előtt, Clemenceau kijelentette: „Ceci doit donner satisfaction à M. Vesnich; vous voyez que nous réservons le droit d'occuper tous les territoires qu'il nous plaira.” – A szerb politikusok ezzel az interpretációval meg voltak elégedve. – Ld. erről még: *Bogdan Krizman*: The Belgrad Armistice of 13 November 1918, in: *The Slavonic and East European Review*, January 1970.

⁵⁹ Clemenceau hozzájárult ugyan ahhoz, hogy a külügyminisztérium megjegyzéseit a konvencióról reá hivatkozva küldjék meg Franchet D'Espèrey-nek, de pusztán mint olyan észrevételt, amelyről tudomása van. Magát a konvenciót pedig még jóval később is védelmezte. 1919. január 16-án pl. ezzel kapcsolatban Berthelot tábornoknak így írt: „Transylvanie. – La délimitation de cette région a été réglée par la Général Commandant les Armées d'Orient, conformément à des nécessités de fait et à des considérations d'ordre militaire . . .” – R. vol. 32. ff. 116–117, Clemenceau, 1919. jan. 16.

⁶⁰ *Horváth J.*: i. m. 12–13. – Hivatkozik ebben az összefüggésben *Tardieu*-re, aki védekezésésként azokkal a vádakkal szemben, amelyek szerint hiba volt a német hadsereg teljes szétzúzását elmulasztani, hivatkozik a november 4-i tanácskozásra, Clemenceau nov. 5-i ezen alapuló parancsára. Mivel azonban Foch marsall aláírja Németországgal a fegyverszünetet, a november 5-i operációs terv értelmét veszti: *André Tardieu*: La paix, Paris, 1921, 465–466. – Ha ez német vonatkozásban kétségtelenül helyt is áll, semmi sem bizonyítja, hogy a francia csapatok benyomulását Magyarországra kizárólag ennek a Németországgal kapcsolatos célnak rendelték volna alá.

is megállapítható, hogy a „második” front megnyitásának gondolatát a francia kormány elvileg mindaddig nem temette el, amíg a német kérdésben a döntő szó el nem hangzott. Nagyon is kétségesnek látszik azonban, hogy ebben a balkáni francia erők részvételére számíthatott volna. Úgy tűnik, hogy a francia hadvezetőség elvileg ugyan nyitva akarta tartani a délkeleti, Németország ellen irányuló front lehetőségét, de miután a francia létszámból következően bizonyos volt, hogy ennek fő erejét csakis az olasz hadsereg szolgáltathatja, az akciót a végső esetre tartalékolta. A hivatkozott antant megbeszélés kiadott anyagából ugyanakkor arra lehet inkább következtetni, hogy a cél e téma napirendre hozásával nem is annyira a Németország elleni lehetséges operáció elvi leszögezése volt, mint inkább kísérlet arra, hogy Csehszlovákiát hadviselővé nyilvánítsák. Felmerült ezzel kapcsolatban Németország Prágából kiinduló bombázása, valamint az esetleges katonai operációban az olaszországi cseh hadifoglyokból alakuló egységek részvétele. A konferenciára nyilván nem véletlenül meghívott ideiglenes csehszlovák külügyminiszter e javaslatok hallatán úgyszólván nem jutott szóhoz. Mindenesetre nem nagyon mozdította elő, hogy a szövetségesek a csehszlovák kérdés megoldása körül felmerült problémáikat ezen a módon próbálják megoldani. Ugyanakkor viszont felmerült és elfogadásra talált az a gondolat, hogy a szövetséges csapatok vonuljanak be bizonyos cseh és lengyel övezetekbe, azzal a szándékkal, hogy megakadályozzák a Sziléziából és Galíciából Németországba irányuló szén- illetve olajszállítást. A felsorolt kérdésekben különösen Lloyd George angol miniszterelnök volt aktív.⁶¹ Nyitva hagyva e kérdést a jövő kutatások számára, a november 4-i tanácskozás alapján annyi látszik megállapíthatónak, hogy a magyarországi átvonulás szükségessége legalábbis két irányba mutatott, az esetleges németországi és a határozottabban körvonalazott csehszlovákiai irányba.

Miután a magyarországi utak és vasutak sem nyugat–kelet, sem dél–észak irányban nem nagyon voltak kikerülhetők a korszak viszonyai között, nem lehet azt állítani, hogy miután a Németország elleni támadás szükségessége elesett, megszűnt az átvonuláshoz fűződő érdek, s a konvenció ezért vesztette el jelentőségét és értelmét. Maradt a csehszlovákiai irány, maradt a keleti irány, s maradt maga Magyarország. Magyarországgal kapcsolatban a francia katonai elgondolásoknak jelentősége volt a vele szomszédos valamennyi ország irányában. Mint a fentiekben láthattuk, jelentősége lehetett Szilézia és Galícia megközelítése szempontjából, s amint a Guillaumat-féle október 28-i fegyverszüneti tervezet leszögezte, az operációs terület kiterjesztése szempontjából is a keleti, közelebből a román és szovjetorosz irányban. Mindamellett a stratégiai pontok elfoglalásának a korábban már hivatkozott irományok értelmében politikai jelentősége is volt: egyrészt arra látták hivatottnak, hogy a közép-európai rendezést ennek segítségével oldják meg, másrészt végső értelemben abban, hogy így támasszák alá a francia politikai hegemónia megteremtését. Sok és eléggé fontos érdek fűződött tehát ahhoz, hogy a francia kormány maga is tisztázza Magyarország álláspontját, s különösen ahhoz, hogy a benyo-

⁶¹ Ld. e tanácskozásról *Seymour*: i. m. 107–109. – Clemenceau nov. 5-i parancsa *Tardieu*: i. m. 466. Eszerint a „lehető legnagyobb számban” össze kellett vonni a rendelkezésre álló francia és angol balkáni csapatokat Belgrád térségében a Salzburg–Brunau irányban való előnyomulás céljával, s ugyan e célból birtokba kellett venni a Belgrád–Budapest–Bécs vonalat. – E parancsot a német fegyverszünet aláírása után nem vonták vissza, ellenkezőleg, Clemenceau a francia csapatokra vonatkozóan később megerősítette.

mulás ne további nehézségek árán, hanem a lehető leggyorsabb és legkényelmesebb feltételek között menjen végbe.

A konvencióval egyrészt sikerült megteremteni a legelőnyösebb katonai feltételeket minden további, esetleg erőszakos előnyomuláshoz, másrészt viszont sikerült kialakítani olyan helyzetet, amely az utóbbit feleslegessé tette. A konvenció teljesen lefedezte a szerb hadsereget, Erdélyben pedig a magyar kormány szempontjából megszüntette az egyetlen védhető vonalat, a Kárpátokat. Ugyanakkor a konvenció aláírása másfelől biztosíték volt arra, hogy a magyar kormány nem támaszt nehézséget a stratégiai pontok megszállásában, sem pedig az ország közlekedési vonalainak és eszközeinek használatában. Ha pedig a francia seregek megszállják a magyar stratégiai pontokat, többek között Budapestet, úgy azonnal megnyílik a lehetősége annak, hogy az erdélyi kérdést megoldását ellenőrzésük alá vonják, kiindulási bázisuk van a csehszlovákiai felvonuláshoz, karnyújtásnyira állomásozhatnak Bécstől; röviden: Közép-Európa szívébe jutnak a lehető legkedvezőbb feltételek mellett.

Arra a kérdésre viszont, hogy Keleten miért éppen ott jelölték ki a demarkációs vonalat, ahol tették, nem tudunk válaszolni. A probléma abban áll, hogy vajon ezúttal miért nem terjesztették elő azt a vonalat, amelyet az általunk ismertetett október 15-i vezérkari előterjesztés megfogalmazott, s miért elégedett meg a francia katonai vezetőség egy ennél Magyarország számára lényegesen kíméletesebb átmeneti megoldással? A kérdés eldöntését zavarja egy újabb vezérkari feljegyzés is, amely november 3-án keletkezett a fegyverszüneti előírásokkal kapcsolatban. A George tábornok által szignált irat megállapította, hogy a fegyverszünet a vezérkari előterjesztéstől eltérően nem fejezi ki sem a szerb, sem a román érdekeket. Hozzáteszi, hogy Románia ugyan nem hadviselő, de azon van, hogy azzá váljék, így tehát érdek lenne ebben az igyekezetében megerősíteni. George tábornok azon a nézeten volt, hogy e hiányosságot a stratégiai pontok megszállása útján lehetne áthidalni, úgy, hogy a megszállandó pontok között szerepeljen pl. Újvidék, Temesvár és Nagyszeben.⁶²

Ebből az iratból világosan kivehető, hogy a francia vezérkar a katonai konvenció megkötésénél mindenesetre azon volt, hogy a szerb és a román érdekeket fokozottan érvényre juttassa. Az elsövel kapcsolatban teljes sikerrel járt el. Mi történt viszont a román szakaszon, nem tudjuk megmondani. Miért szerepelt november 3-án az október 15-i Nagyvárad és Nagybánya helyett Nagyszeben, kérdéses. Csak feltevésünk van ezzel kapcsolatban. A mérséklést talán az okozta, hogy érdeknek tűnt ugyan a román politikai vezetők bátorítása, de az már nem, hogy a francia feltételek teljesítése nélkül hozzásegítsék Romániát követeléseinek legnagyobb részéhez. Lehetséges, hogy a mérsékletben szerepet játszottak még mindig a katonai megfontolások is. Nem tudni, milyen előzetes tájékozottsággal rendelkeztek a franciák a magyar katonai helyzetről. Nem teljesen kizárt tehát, hogy a mérsékletben az elfogadhatatlannak tűnő követelésektől katonai okokból is tartózkodtak.

Akárhogy is volt, a konvenció a további politikai megoldás alapjainak lerakását a stratégiai pontok, s mindenekelőtt a magyar főváros megszállására bízta. Az erre irányuló terv, amely addig általános irányelvek összegződése volt, a konvenciót aláírva gyakorlati,

⁶² 6 N 71, Etude sur les conditions d'armistice avec l'Autriche-Hongrie arrêtées par le Conseil Suprême de la Guerre à Versailles, le 31 octobre 1918", 1918. nov. 3.

operatív feladattá vált. Sajnálatos módon, az erre irányuló legfontosabb megbeszélésről, amelynek Károlyi és Franchet D'Espèrey között kellett lezajlania, semmilyen közvetlen híranyagunk nincs. A két férfi találkozásáról számos emlékiratban olvashatunk, egyik sem tájékoztat azonban kettejük beszélgetésének erről a részletéről. Erre csak néhány nappal későbbi iratokból következtethetünk vissza, amelyek a budapesti bevonulást már készpénzként kezelik. Kiderül ezekből az iratokból, hogy Henrys tábornok Linder Béla tárcanélküli miniszterrel megegyezett a bevonulás egy sor részletében, a kormányt egy hadosztály Budapestre küldéséről hivatalosan értesítette, Lindertől további felvilágosításokat kért az Újvidék–Budapest közlekedésre vonatkozóan, s a felvilágosításokat ezzel kapcsolatban egy magyar tiszt vitte meg Szabadkára a Henrys által odaküldött Ameil századosnak.⁶³ Ez a tárgyalás, s annak azonnali hatékonysága teljességgel elképzelhetetlen Károlyi és Franchet D'Espèrey előzetes, legalább elvi megállapodása nélkül.

A Henrys által már elrendelt azonnali budapesti bevonulás késedelmet szenvedett, mert Franchet D'Espèrey kénytelen volt az olasz–jugoszláv súrlódások miatt bizonyos erőket Fiuméba rendelni, Henrys-t azonban arra utasította, hogy a csapatkoncentrált folytassa, s addig, amíg a megszállás gyakorlatilag lehetővé válik, küldjön Budapestre egy missziót, többek között azzal a feladattal, hogy a megszállás minden részletét előkészítse.⁶⁴ November 18-án Clemenceau a balkáni főparancsnok tervét bizonyos mértékig kiterjesztette. Arra adott ugyanis utasítást, hogy összpontosítson egy hadosztályt Budapest megszállására és egy másodikat arra a célra, hogy Bécsbe bevonuljon.⁶⁵

Henrys ugyan minden halasztást fölöslegesnek és károsnak tekintett, de utasításainak megfelelően Budapestre küldte a Vix-missziót, többek között azzal a feladattal látva el, hogy a megszállást előkészítse.⁶⁶ A magyar kormánnyal együttműködve Vix alezredes

⁶³20 N 528, doss. 3. Feljegyzés Henrys és Franchet D'Espèrey telefonbeszélgetéséről. E beszélgetésre hivatkozik *Vadász S.*: i. m. Forrása feltehetően valamilyen rövidített összegzés lehetett, az általunk talált iratokon ugyanis nincs dátum (6 nov. 17-ét említ), s az utóbbiról világosan megállapítható, hogy a két tábornok vitát folytatott. Henrys jelezte, hogy csapatai 48 órán belül Pesten lehetnek, s midőn Franchet D'Espèrey a bevonulást megelőzően az élelmezési utánpótlás megszervezését kívánta, ő volt, aki jelezte, hogy ez a kérdés Magyarországon megoldódik, de egyikük sem beszélt arról, hogy élelmiszer biztosítása végett kellene Magyarországra bevonulni. Henrys minden áron le akarta beszélni Franchet D'Espèrey-t arról, hogy a magyarországi akció rovására erőket vonjon el Fiuméba és Raguzába, de célját nem tudta elérni. E beszélgetés során adott Franchet D'Espèrey utasítást egy misszió Budapestre küldésére. Az általunk fellelt iratból kiderül, hogy saját vezérkari tisztjét, Cou-danne-t nem a misszió vezetőjeként, hanem tagjaként vette számításba, amint azután történt is. – Egyébként Henrys beszámolt arról, hogy a bevonulásban Linderrel megegyezett. – Uo. doss. 2. – Henrys Lindernek, 1918. nov. 14. – Kéri, hogy amint megállapodtak, küldjön egy magyar tisztet Szabadkára 17-én a szükséges adatokkal a közlekedésről, élelmezésről, a csapatok elhelyezéséről és a német csapatok elhelyezkedéséről. – Uo. Henrys Károlynak, nov. 20. Értesíti a Vix-misszió kiküldéséről. Levelében többek között: „Il est chargé en outre, de régler d'accord avec votre Gouvernement toutes les questions relatives au transport et à l'installation en Hongrie des troupes françaises.”

⁶⁴20 N 528, doss. 3, Henrys-Franchet D'Espèrey telefon.

⁶⁵4 N 58, doss. 10 Clemenceau, 1918. nov. 18.

⁶⁶Az instrukció első 3 pontját idézi *Bernachot* i. m. I. Az eddig nem publikált 4. pont így szól: „IV – Il devra prévoir l'occupation du territoire hongrois, et le fonctionnement et la sécurité des lignes de ravitaillement dans les conditions fixées à l'annexe 3.” – A 3. melléklet e feladatokat részletezi egészen az egészségügyi és higiénikus kérdésekig. 20 N 497, doss. 2. Henrys által szignált instrukció, 1918. nov. 19.

megérkezése után e feladatot néhány nap alatt tökéletesen megoldotta. Budapesten a francia katonákat kiűrtett laktanyák, berendezett kantinok és a keleti pályaudvaron pénzváltó bódék várták.⁶⁷

Ekkor azonban már késő volt, a párizsi elgondolás gyökeresen megváltozott. Ezzel együtt lejárt az a rövid haladék, amelyet a magyar kormány úgy értelmezhetett, hogy külpolitikailag bizonyos előnyökhöz jutott: a megszállandó stratégiai pontok kijelölésébe beleszólhat, s ezeket egyébként nagy gonddal ki is jelölte, természetesen zömmel a legveszélyeztetettebb pontokon, s biztosítékot kapott arra, hogy ezeket a francia csapatok szállják meg, s nem mások.

Ami a konvenció előnyének tűnt, rövid néhány nap alatt hátrányává változott. A szerbek kivételével, akik a konvenció hasznát elsősorban élvezték, mindegyik francia szövetséges támadást indított ellene. A csehek, akik kifogásolták, hogy a konvenció keretében nem nyílik mód Szlovákia gyakorlati csatlakoztatására, minthogy az okmány szövege szerint a közigazgatás a magyarok kezén marad.⁶⁸ A román hadvezetés és a kormány, amely november 8–10-én végül végrehajtotta a franciák által követelt változtatásokat, és ha már hadat üzennie nem is volt kinek, ultimátumot intézett Mackensen német tábornagyhoz.⁶⁹ Ha Károlyt belgrádi útjában sürgette, hogy elébevigjon a román lépésnek, az ő ottani tanácskozása a francia főparancsnokkal feltehetően nem volt idegen attól, hogy a román szervek most végre gyorsan megmozdultak, s így elérték, hogy mire a konvenciót aláírták, Romániát már hadviselőnek lehetett tekinteni. Most tehát messzemenően kifogásolták, hogy a konvenció nem biztosította Romániának az egész általa igényelt területet az 1916-os titkos szerződés értelmében.⁷⁰ Minthogy azonban ez sem a brit, sem a francia kormánynak továbbra sem állt szándékában, valójában már ekkor elkezdődött a román vezető politikusok harca e vonal kieroszakolása érdekében. Az első akadály, amelyet le kellett küzdeni, éppen a belgrádi konvenció volt. Támadást indított a konvenció ellen az olasz kormány is, és pedig több címen. Hangsúlyozta, hogy az okmány aláírására tudta és megkérdése nélkül került sor, kifogásolta továbbá, hogy az aláírás egy, az antant által nemlétezőnek tekintett kormány de facto francia elismerését jelenti. A valóságban viszont a legfőbb olasz sérelem abban állt, hogy Magyarországra kizárólag francia erőket akartak bevonultatni, holott az olasz kormány úgy gondolta, hogy ebben az országban neki is komoly érdekei vannak.⁷¹ E ponton vette kezdetét az önálló olasz politika Magyarországon. Elégé sajátos módon felléptek, ha nem is a konvenció, az ahhoz fűződő francia megszállás ellen az angolok is. Ők azonban hivatalosan az ellen tiltakoztak, hogy híreik szerint Franchet D'Espèrey brit csapatokat is be akart volna vonni a budapesti

⁶⁷E kérdésekkel Vix számos jelentése foglalkozik. A jelentések elküldött kópiái a 20 N 528 dobozban, a budapesti kópiák 17 N 514 dobozban találhatók.

⁶⁸Kramarž miniszterelnök ezzel kapcsolatos fellépése a magyar kormánynál és Károlyi válasza: H. vol. 44. Schwimmer Róza iratainak másolatai között; Beneš Pichon külügyminiszternél tett panaszairól Archives diplomatiques, Europe Z. Tchecoslovaquie, vol. 44. ff 1–2, Pichon levele Clemenceau-nak 1918. dec. 22 és 23-án.

⁶⁹A román lépésekről: R. vol. 31. ff. 183–188, Saint-Aulaire, 1918. nov. 8.; ff. 204–207, a négy szövetséges követ közös távirata, nov. 10; 4 N 58, doss. 10 Berthelot jel. 1918. nov. 11.

⁷⁰R. vol. 31, ff. 208–209, Saint-Aulaire, 1918. nov. 11.

⁷¹I Documenti diplomatici italiani, Sesta serie, vol. I. (4 novembre 1918–17 gennaio 1919), Roma 1956, 264, 279, 334, 359, 372, 397, 416, 423, 431. sz. irat.

bevonulásba.⁷² E hír forrása eléggé misztikus, tekintettel arra, hogy a francia kormány-
nak minden jel szerint nem voltak ilyen szándékai. Inkább arról lehetett szó, hogy a
britiek észrevették: Franchet D'Espèrey olyan csapatmozgást rendelt el, beleértve bizo-
nyos brit egységeket is, hogy a franciákat egyéb szakaszokon tehermentesítve lehetővé
tegye a budapesti masírozást. S mindezt anélkül, hogy ebből Nagy-Britanniának bár-
milyen politikai haszna lehetne, miközben csapataira égető szüksége van egyéb helyeken a
Birodalomban és a leendő szovjet intervencióban. A brit kormány minden lehetséges okra,
indokra és ürügyre hivatkozva „ellenállt” a fel nem merült francia kapacitálásnak,⁷³
feltehetően azzal a szándékkal, hogy a francia kormányt tervéről való lemondásra bírja.

Az össz-szövetségi tűz, amely alá a konvenció került, a francia miniszterelnököt
elgondolkodásra készítette. Különösen, ha e támadást, s ennek eredményeként Francia-
ország magára maradását e kérdésben szembeállította a rendelkezésre álló francia katonai
erővel. Arra a következtetésre kellett jutnia, hogy a két hadosztály minimális a feladatok-
hoz képest, amelyeket meg kellene oldania. Ebben az összefüggésben a konvenció leg-
szébb oldala, Budapest akadálytalan, baráti ellenőrzés alá vonásának megoldása az egész
elgondolás egyik legnagyobb akadályává vált. A kényelmes utazásig és a kedvező fogadta-
tásig minden rendben volt ugyan, ám Clemenceau-nak eszébe jutott – azt is tudjuk,
pontosan mikor: november 26-án –, hogy ezzel a magyar kérdés távolról sincs befejezve.
Ezzel még sem Szlovákia nem került a csehszlovák állam kebelébe, sem Erdély Romániá-
nak történő átadását nem intézték el. Az első kérdést illetően ugyanezen a napon volt
kénytelen a miniszterelnök az illetékesek tudtára adni, hogy Szlovákia megszállására nem
áll rendelkezésre francia katonai erő.⁷⁴ A román kérdésen pedig talán azért is gondolko-
dott el a francia miniszterelnök különösképpen, mert ekkoriban jutott kezei közé Károlyi
Mihálynak az a levele, amelyet még november 12-én az amerikai kormány 7-én nyilvános-
ságra hozott nyilatkozata miatt az erdélyi kérdéstről Lansing külügyminiszterhez intézett.
E levél hosszú történelmi okfejtésének lényege, hogy nincs olyan magyar kormány, amely
Erdély elvesztésébe belenyugodhatna.⁷⁵ Clemenceau, akinek iratai között egyébként ez
az egyetlen Károlyitól származó irat található meg, e levélből könnyen juthatott arra a
következtetésre, hogy a francia politikával szemben a barátságos érzések ezen a ponton
megszűnnének, s hogy a magyar kormány számára e kérdésben nem áll fenn az enged-
mény lehetősége. Feltette tehát a kérdést Foch marsallnak, vajon katonai szempontból
elengedhetetlen-e Budapest megszállása. Ő ugyanis fél azoktól a nehézségektől, amelyek
Erdély Romániának való átadása pillanatában Budapest elégtelen francia erővel történt
megszállása miatt bekövetkezhetnek.⁷⁶

⁷² Részletesen ír a brit értesülésekről és állásfoglalásokról *Arday Lajos*: Angol–magyar viszony a polgári demokratikus forradalom idején az angol levéltári források tükrében c. kandidátusi disszertációjában.

⁷³ *Arday* i. m.-ben ismerteti Clemenceau magyarozatát, s kijelentését, amely szerint Franciaország kész egyedül végrehajtani a megszállást.

⁷⁴ 4 N 51, doss. 1. Clemenceau Pichonnak. 1918. nov. 26.

⁷⁵ 6 N 71. Károlyi Lansinghoz intézett levelének francia fordítása több példányban. Az irat angol nyelven november 14-én érkezett.

⁷⁶ „Primo: J'ai conçu craintes sur difficultés qui pourraient résulter d'une occupation de Buda-Pest par troupes insuffisantes au moment où la question Transylvanie sera résolue contre Hongrie.” 4 N 58, doss 11.

A további lépéseket már nem részletezzük. Ezek odavezettek, hogy a bevonulást Párizs november 26-án felfüggesztette, 30-án pedig átmenetileg letiltotta.⁷⁷ Az átmenet később, meg-megújuló francia próbálkozások ellenére, amelyek a szövetséges felhatalmazás elnyerésére irányultak, véglegesnek bizonyult.⁷⁸ Ezzel összedőlt viszont az egész keret, amelybe a konvenció illeszkedett, előírásai felesleges teherré változtak, saját maga fikcióvá minősült. Az abszurd helyzetet, amely ebből a magyar kormányra, a helybeli francia katonai vezetőkre, s egyáltalán az egész közép-európai terrénra nézve kialakult, itt már nem feladatunk bemutatni.

Egyetlen megjegyzés kívánkozik még az eddig mondottakhoz. Természetesen nem lehetett szó arról, hogy a gondosan előkészített, de kártyavárként összeomló francia koncepciót a kormány utólag a nyilvánosság elé tárja, még kevésbé arról, hogy terve összeomlását elismerje. Annál is kevésbé, mert a francia politikai gondolkodástól állt a legtávolabb, hogy az érdekeiben beállt változások miatt végrehajtott politikai fordulatokat ilyenekként elismerje. Az effajta eljárást a francia politikai gondolkodás a német és angolszász cinizmus kísérőjelenségeként értékelte, s megengedhetetlennek tartotta egy olyan nemzet esetében, amely a karteziánus eszméken nőtt fel. Adott esetben viszont nem maradt más, mint a kamuflálás, lévén, hogy a francia kormány politikai fordulatokra ugyanúgy rákényszerült, mint bárki más. Ezúttal is megindult a bűnbak keresése, s ez aligha lehetett más, mint Franchet D'Espèrey és Károlyi. Ekkor született meg a tábornok tájékozatlanságának és önkényeskedésének legendája. Franchet D'Espèrey-t azonban a miniszterelnök és hadügyminiszter láthatóan nem engedte át teljesen a külügyminisztérium ez irányú buzgalmának, bizonyára azért, mert nagyon jól tudta, hogy a tábornok lépései a maguk idején teljes összhangban álltak a katonai elgondolásokkal és magának a külügyminisztériumnak politikai terveivel is. Maradt tehát elsősorban Károlyi, aki a külügyminisztérium szótárában egyik napról a másikra a magyar köztársaság franciabarát képviselőjéből a „perfid” Károlyivá változott. Ő lett az, aki a konvenciót eredeti jellegéből kiforgatta, félremagyarázta, s megpróbálta azt a magyar – csehszlovák szóhasználatban pedig egyenesen a „germán” – imperializmus szolgálatába állítani.⁷⁹

Végeredményben azt mondhatjuk, hogy nemcsak a konvenció, mint tévedés magyarázata téves, de nem állt helyt az a felfogás sem, amely szerint a belgrádi szöveg politikai tartalmat fedett volna. Általánosságban katonai célokat szolgált, miközben a béke politikai előkészítését a stratégiai pontok megszállására bízta. Francia részről szorosan kapcsolódott Magyarország egy részének, elsősorban Budapestnek francia megszállásához, ez azonban katonai és szövetségi okokból lehetetlenné vált. Paradox módon ellene szólt végelemzésben Károlyi franciabarát politikája is, mert ez a francia kormány számára morális összeférhetlenséget is teremtett. Mindebből következik, hogy a francia politikai elgondolás evolválásáról a következő időszakban relatíve kis mértékben beszélhetünk

⁷⁷Uo. Clemenceau Franchet D'Espèrey-nek, 1918 nov. 26, uo. Foch és Clemenceau Franchet D'Espèrey-nek, nov. 30.

⁷⁸Megkísérelte a francia kormány saját operációs és befolyási zónájának elismertetését a december 2-i szövetséges konferencián és az ezt követő eszmecseréken, majd kifejezetten Budapest megszállására irányuló felhatalmazást próbált elérni ez év december végén.

⁷⁹Számos irat közül az egyik legjellegzetesebb ebből a szempontból Pichon külügyminiszter nov. 29-i távirata, amelyet *Litván Gy.* i. m.-ben közzétesz (192–193).

csupán. A legfontosabb módosításra – amint erre már utaltunk – a Nagyvárad–Szatmárnémeti–Nagybánya háromszögben került sor 1919 január végén vagy február legelején, ez a kérdés azonban már magától a konvenciótól és értelmezésétől nagyon messzire vezetne; ez már nem a konvenció, hanem a konvenció élve-temetésének története.

Мария Ормош:

О белградской военной конвенции

(Резюме)

В связи военной конвенции, подписанной в Белграде 13-го ноября 1918 года автор статьи выходит к нескольким новым выводам на основе изученных французских документов. Она подчёркивает, что эта конвенция обозначала военное применение договора о перемирии, заключённом в Падуе, и что её военное значение заключилось с французской точки зрения в захвате линии Карпат так же, как в обеспечении Венгрии, как территория военного выступления. Венгрия, как территория военного выступления имела значение не только в направлении Германии до подписания перемирия с Германией, но она была важной и направлением Чехословакии и Польши, так же, как Советской-России. Одновременно военная конвенция создала основу французского военного контроля над Венгрией и беспрепятственного осуществления, предположенного, в это время уже в общих чертах наброшенного плана территориального перереформирования Центральной Европы. В этом последнем условии заключалась – по мнению автора – несовместимость французского и венгерского истолкования конвенции. Это противоречие, кроме того недостаток французских войск и сопротивление союзных партнёров вместе препятствовали выполнению французской оккупации; но это повлекло за собой формирование анархических, хаотических обстоятельств.

В конечном итоге автор статьи устанавливает, что эта конвенция во время её подписания соответствовала военной и политической концепции Франции; предположения, по которым этот документ можно подвести к инициативе и ошибке главнокомандующего Союзных Восточных Армий, ошибочны; постепенное дезавуирование конвенции наступило в то время, когда выяснилось, что французская армия не может осуществить оккупацию и это потребовало переоценки всего необходимого французского поведения.

Maria Ormos:

On the Belgrade military convention

(Summary)

Based on French archivalia concerning the Belgrade Military Convention of November 13, 1918, the author comes to some new conclusions. She emphasizes that the Convention's purpose was the military implementation of the Paduan armistice agreement and that for France its military significance consisted in taking the Carpathian range and in ensuring a base of operations in Hungary. Hungary, as an area of deployment, was important not only in respect of Germany before the German armistice agreement was signed, but was of significance also towards Czechoslovakia and Poland, as well as towards Soviet Russia. The Military Convention at the same time provided a basis for Hungary's French military control and for the smooth effectuation of territorial rearrangement

planned in Central Europe and already outlined for the most part at that time. The author is of the opinion that the incompatibility of the Convention's French and Hungarian interpretation lay in this latter circumstance. This contradiction, together with French military insufficiency and the resistance of the allied partners prevented the realization of French occupation; and this, in turn, led to a chaotic state of confusion.

The final conclusion of this paper is that at the time of the Convention's signing it agreed with the French military and political conception; that the assumptions according to which this document can be attributed to the initiative and error of the commander-in-chief of the Allied Eastern Armies are mistaken; and that the Convention was gradually repudiated by the time when it became evident that the French army was not able to effectuate the occupation, and this required a reassessment of the entire French attitude.